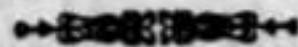

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ, ΗΡΩΙΚΗ.

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ, 1104, π. Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Κοινωνικὸς χαρακτήρ τῆς ἐποχῆς.

ΕΚΤΟΣ τῶν σπανιωτάτων παραδόσεων περὶ τῆς παναρχαίου ἀγρίας καταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ ἵσως τινῶν ἀμυδρῶν νύξεων παρὰ ποιηταῖς, ώς παρ' Ὁμήρῳ, περιγράφοντι τὴν δίαιταν τῶν Κυκλώπων, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ μαρτυρέαι ἀναβαίνουσι μέχρι χρόνων καθ' οὓς φαίνονται οἱ Ἑλληνες ἐν κοινωνίᾳ ἡδη βιοῦντες, πολιτισμοῦ μετέχοντες, καὶ ἐν πολιτειᾷ διατελοῦντες δργανισμῷ. Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχαιότατης ταύτης ἐποχῆς ἦν ἀρρύθμιστος καὶ ἀγροΐκος· ἐν αὐτῷ, τοῦ δικαίου ἐπεκράτει ἡ βία, καὶ ἡ ὕλη ἐπεκράτει τοῦ πνεύματος. Μεταξὺ πόλεων καὶ λαῶν πόλεμος ἦν ὁ κανὼν, καὶ εἰρήνη ἦν ἡ ἐξαίρεσις. Ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ἦν ἀνάστατος καὶ ἐσιδηροφόρει, καὶ ἡ σωματικὴ ρώμη ἦν ἡ μόνη ὁδηγοῦσα εἰς δόξαν. Ὁ μὴ ἔχων τέρατα καὶ κακούργους νὰ ἐξολοθρεύσῃ, ἐστρεφεν ἀπροκλήτως πολλάκις τὰ ὄπλα του κατὰ τῶν γειτόνων, θη-

ρευμν φήμην καὶ λάφυρα, καὶ ἀν διέπρεπεν ἐπ' ἀνδρείᾳ,
ἐκπούττετο ἥρως.

Ο δὲ πολιτικὸς τῶν τότε χρόνων ὄργανισμὸς μετεῖχε
τοῦ πατριαρχικοῦ χαρακτῆρος, ὃστις ἀρμόζει μάλιστα
εἰς χοινωνίας ἄρτι ἐξερχομένας τὴς φυσικῆς καταστά-
σεως. Ὁ διαδοχικὸς "Αναξ ἦν ἡ ἐθεωρεῖτο ὁ γενάρχης
τοῦ λαοῦ του, αὐτὸς ἐκ Διὸς καταγόμενος, καὶ παρὰ
Διὸς δεξάμενος τὸ σχῆππρον· μετὰ πάσης τῆς ἀπο-
λύτου αὐτοῦ ἔξουσίας, τῆς τε πολιτικῆς, τῆς στρατιω-
τικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς, συνεκέντρου ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν
τὴν ἐθνικὴν ὑπαρξίαν, καὶ ἀπερρόφα πᾶσαν τῶν λοιπῶν
τὴν ἀτομικότητα. Αὐτοῦ ἡ ἀνδρεία ἀντήχει, αὐτὸς ἦν ὁ
ἥρως, καὶ αὐτὸν ἔψαλλον τὰ ἔπη τοῦ ποιητοῦ.

"Ἐφθανον δὲ πολλάκις οἱ "Ανακτες, διὰ κατακτήσεων
ἡ ὅις ἐπιβρόης, εἰς μεγάλην δύναμιν, ώς ὁ εὔρυκρείων
Ἀγαμέμνων, ὁ πολλῇσι νήσῃσι καὶ "Ἄργει
παντὶ ἀνάσσων, καὶ ἀναλόγως τῆς ἴσχύος καὶ
τῆς ἀνωτάτης θέσεως αὐτῶν, ἀγέπτυσσον ἐν τοῖς ἴδιοις
οἴκοις πολλὴν καὶ ἐπιδεικτικὴν πολυτέλειαν, καὶ πλοῦ-
τον ἔκτῶντο πρὸς τοὺς καιροὺς οὐ μικρὸν ἀπό τε τῶν
λαφύρων τῶν ἡττωμένων, ἀπὸ φόρων τῶν ὑπηκόων,
καὶ ἀπὸ βασιλικῶν τεμενῶν. Δὲν ἦσαν ὅμως οἱ "Ανακτες
οὗτοι οὕτω αὐθαίρετοι, ἀπόλυτοι καὶ ἡγεμονικοί, ὃσον
οἱ Ἀσιανοὶ Βασιλεῖς, ἀλλὰ περιεστοιχίζοντο ὑπὸ Βου-
λῆς γερόντων, καὶ ὑπὸ ἀγορᾶς τοῦ δήμου· διότι τὸ
πνεῦμα ἐλευθερίας, τὸ βοηθοῦν τῆς καλλιτεχνίας τὴν
βλάστησιν, οὐδέποτε ἔπαυσε πνέον ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος.

"Η δὲ τοῦ πνεύματος καλλιέργεια ἐλείπετο ἔτι πολὺ
τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως, ἐν ὃσῳ ὁ ἀνθρωπος πρὸς
τὴν ἀχείρωτον φύσιν καὶ τ' ἀρρύθμιστα στοιχεῖα τῆς
χοινωνίας ἐν πάλῃ διατελῶν, ἤδυνάτει ἔτι ἐκ τῶν ἐξω-
τερικῶν τούτων ἀντικειμένων νὰ εἰσδύσῃ εἰς ἑαυτὸν,
καὶ νὰ στρέψῃ τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν ἴδιαν αὐτοῦ με-
λέτην. Διὰ τοῦτο τῶν γρόνων τούτων ὁ φιλολογικὸς γα-

ρακτὴρ ἦν καθαρῶς ἐπικὸς, μεγαλοπρεπὴς ἀφήγησις τῶν ἐξωτερικῶν συμβάντων, μεγαλοφυής περιγραφὴ τῶν ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπιπτόντων ἀντικειμένων, οὐχὶ δ' ἔκφρασις τῶν ἐξ ὑποκειμένου ἐνδομύγων ἀντιλήψεων ἢ διαπλάσεων τῆς ψυχῆς. 'Ο "Ομηρος εἶναι τὸ μαγικὸν κάτοπτρον, οὐχὶ ὁ δημιουργὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἔργων ἀ περιγράφει.

'Εθνογραφικῶς δ' ἔχει ἡ ἐποχὴ αὕτη τὸ χαρακτηριστικὸν, ὅτι ἐπ' αὐτῆς ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν ἐν μὲν τῇ Στερεῷ ἐπεκράτουν οἱ Αἰολεῖς (οἰκοῦντες ἴδιας τὴν Θεσσαλίαν, καὶ ἀπὸ Βοιωτίας μέχρις Αιτωλίας, ἔτι δὲ καὶ τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Ἡλιδα τῆς Πελοποννήσου)· ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ οἱ Ἀχαιοὶ (χατελθόντες ἐκ Φθιώτιδος εἰς Μεσσηνίαν, Λακωνίαν καὶ Ἀργολίδα, ὅπου καὶ Δαναοὶ ἐλέγοντο)· αἱ δύο δ' ἄλλαι φυλαὶ ὥκουν, ἡ μὲν Ἰωνικὴ τὴν Ἀττικὴν, τὴν Τροιζηνίαν καὶ τὴν Αἰγαλίαν, ἡ δὲ Δωρικὴ, ἐκ Θεσσαλίας προελθοῦσα, τὴν Δωρίδα καὶ μέρος τῆς Κρήτης. 'Επὶ τῶν πρώτων δὲ χρόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, πολλαγοῦ οἱ μετὰ ταῦτα τὰς φυλὰς ταύτας ἀποτελέσαντες, ἦσαν γνωστοὶ ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα Πελασγοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

'Αρχιτεκτονική.

Τε: χοδομία.

'Ἐν τοιαύτῃ κοινωνικῇ καταστάσει ἦν ἐπόμενον αἱ πόλεις ν' ἀσφαλιζωνται κατ' ἐπιδρομῶν, δι' ὁ καὶ εἰς ἀπροσβάτους συνήθιως ὡκοδομοῦντο θέσεις, καὶ δι' ὄχυρώσεων ισχυρῶν περιετειχίζοντο, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ "Ομηρος λέγων·

*Oἱ πρῶτοι Θήβης ἔδος ἔκτισαν ἑπταπλόιον,
ἀνύγωσάν τ', ἐπεὶ οὐ μὲν ἀπύργωτό γ' ἔδυνατο ναιέμεν
εὐρύχωρον Θήβην (¹).*

'Ανήγειρον δὲ τὰ τείχη τῶν φρουρίων οἵ ρωμαλέοις
αὐτῶν οἰκοδόμοις ίσχυρά καὶ ὅγκωδη, καὶ τῇ ἀνδρικῇ
μητρῷ ἀκαταγώνιστα, δι' ὃ καὶ ὁ αὐτὸς ποιητὴς τὰς
πόλεις εὔτείχεις καὶ εὐπύργους καλεῖ.

Καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὰ εὐπαγῆ ἐκεῖνα τειχίσματα,
ῶστε, ὅταν μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς οἱ "Ελ-
ληνες ἔβλεπον αὐτὰ ἐναπολειπόμενα ἐπὶ τῆς γῆς των,
γιγαντιαῖα λείψανα παρελθόντων καιρῶν, τότε θαυμά-
ζοντες τ' ἀπεκάλουν, οἵ ποιηται μάλιστα (²), Κυκλώ-
πεια τείχη, καὶ ἀπέδιδον τὴν οἰκοδομὴν αὐτῶν, καὶ
ἰδίως τῶν τῆς Τύρινθος καὶ τῶν Μυκηνῶν, εἰς τοὺς
μυθικοὺς Κύκλωπας, οὓς κατηγον οἵ μὲν ἐκ Κουρίτε-
δος, ἡ Θράκης ἡ Λυκίας, ως ἀναφέρει ὁ Ἀπολλόδω-
ρος (³), οἵ δὲ καὶ ἐκ Συρίας, ως ὁ τοῦ Εὐριπίδου σχο-
λιαστῆς (⁴). Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἐνίστε τὰ ἔλεγον
καὶ Οὐράνια, καὶ ως οἰκοδόμους αὐτῶν ἐξελάμβα-
νον ἄλλοι ἄλλους θεούς, ως τὸν Ποσειδῶνα τῶν Τρω-
κῶν, τὸν Ἀπόλλωνα τῶν ἐν Μεγάροις κτλ. Ο Ηρό-
δοτος (⁵) καλεῖ αὐτὰ καὶ Πελασγικὰ, καὶ ὁ Ησύ-
χιος Ὡγύγια ἀρχαῖα τείχη.

Κυρίως ὅμως οἱ νεώτεροι ἀπεκάλεσαν τὰ ἔρείπια
τῶν φρουρίων τούτων Πελασγικὰ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι

(¹) Ὁδύσ. Λ. 262.

(²) Κυκλόπων θυμέλαι. Εὐρ. Ἰφ. Αὐλ. 151. Κυκλωπείων
πόνος χειρῶν. Αὐτ. 1500. Κυκλωπίδες ἐστίαι. Ἰφ. Ταυρ. 849 Κυκλώπων βάθρα. Ἡρ. μακ. 946. Κυκλώπων πρόθυρα
Εὐρυσθέως. Πινδ. Ἀπόσπ. 151. Κυκλώπειος τροχός. Σοφ. ἐν
Ἡσυχ. Ἰδε καὶ Παυσαν. Β. 16, 25. Στράβ. Η. 202.

(³) Β. 2, 1. — (⁴) Ηλέκτ. 1161. — (⁵) Ε. 64.

εύρον αὐτὰ ὅπου ἴστορεῖται ὅτι κατώκουν ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι Πελασγοί, ὀρθότερον δ' ὅπου, πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Δωριέων, ἦσαν αἱ ἀκμαιότεραι πολιτεῖαι, καὶ ίδίως ἐν Ἀργολίδι, ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἐλάσσονι Ἀσίᾳ. Δύνανται δὲ νὰ διαιρεθῶσι τὰ τείχη ταῦτα εἰς τρία εἴδη, ών τὰ δύο πρῶτα κυρίως φέρουσι τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Κυκλωπείων ἢ Πελασγικῶν.

α'.) Τὸ πρῶτον σύγκειται ἐκ λίθων ἀργῶν (¹), οἱ ἔστιν ἀμόρφων, ὡς ἀποσπῶνται ἐκ τῶν ὄρέων, ἢ ὡς ῥήγνυνται ἐν ταῖς λατομίαις, μεγίστων δὲ, καὶ συνεχομένων διὰ τοῦ ίδίου βάρους, ἐνῷ εἰς τὰ κενὰ διαστήματα, ἀτινα μένουσι μεταξὺ αὐτῶν, παρεντίθενται πρὸς στερεότητα μικροὶ λίθοι λογάδες. Τοιαῦτα εἰσὶ τὰ τῆς Τύρινθος, ἡ περιγράφει οὕτως ὁ Παυσανίας (²). «Τὸ τεῖχος Κυκλώπων μὲν ἔστι ἔργον, πελοίηται δ' ἀργῶν λίθων, μέγεθος ἔχων ἔκαστος λίθος, ὡς ἀπ' αὐτῶν μηδ' ἀν ἀρχὴν κινηθῆται τὸν μικρότατον ὑπὸ ζεύγους ήμιόντων. Λιθία δὲ ἐνήρμοσται πάλαι ὡς μάλιστα αὐτῶν ἔκαστον ἀρμορίαν τοῖς μεγάλοις λίθοις εἶναι. Ἐντὸν 'Αλλ' ὁ περιηγητὴς λέγει ὑπερβολὰς, διότι, κατὰ τῶν νεωτέρων τὰς καταμετρήσεις, οἱ μέγιστοι τῶν λίθων ἔχουσι διαστάσεις $12 \times 8'$. Ἔχει δὲ τὸ τεῖχος πάχος μὲν μέχρι $24'$, τὸ δὲ μέγιστον σωζόμενον ὕψος $34'$. Τοῦ αὐτοῦ ρύθμοῦ τειχοδομίαν ἔχει καὶ ἡ δυτικὴ ἀκρόπολις τῶν Μεγάρων (ΠΙΝ. Α, 1).

β'.) Τὸ δὲ δεύτερον εἴδος σύγκειται ἐκ λίθων ἀμόρφων μὲν καὶ αὐτὸ, ἀλλὰ συνηρμοσμένων ὁμαλώτερον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἡττον ἀκριβῶς, καὶ ἀνευ τῶν μικρῶν παρενειρομένων λιθίων. Τοιαῦτα εἰσὶ τὰ τείχη τῶν Μυκηνῶν, ἡ ὀνομάζει ὁ Εὐριπίδης. «Κυκλώπων βάθρα, φοίνικι καρόντι, καὶ τύχοις ἡρμοσμέρα (³), πιλανῶς ἔνεκα τῆς ιδέας

(¹) Παυσ. Β. 25. — (²) Αὐτ. — (³) Πρ. Μχιν.

οἱ Κύκλωπες ἦσαν οἰκοδόμοι ἐκ Συρίας ἡ Φοινίκης πελθόντες. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ ταῖς τείχη τῆς ἀνατολικῆς ἀκροπόλεως τῶν Μεγάρων, καὶ τὰ πλεῖστα τῆς Ἀρκαδίας (ΠΙΝ. Α, 2).

(γ').) Τὸ τρίτον τέλος εἶδος σύγκειται ἐκ λίθων πολυγλυνίων, περιεργότατα λελαξευμένων, καὶ ἐπιτηδειότατα συνηνωμένων, ὥστε ἐσοχαὶ καὶ ἐξοχαὶ ν' ἀντιστοιχοῦσιν ἀκριβῶς, καὶ ν' ἀποτελῶσιν ὡραῖον καὶ στερεώτατον σύμπλεγμα. Ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ ἔχει οὐ μικρὰς δυσχερείας, καὶ ἡ ἐντελής ὅμοιότης τῶν ἀντιστοίχων γωνιῶν καὶ ἐπιφανειῶν κατωρθοῦτο, φαίνεται, διὰ μολυβδίνου τύπου, ὅστις, λαμβανόμενος ἐπὶ τῶν ἐξοχῶν, ἐχρησίμευεν ἔπειτα ὡς κανὼν εἰς τῶν ἐσοχῶν τὴν τομὴν, οἷος ἦν ὁ διὰ τὰ Ἰωνικὰ κυρίως κοσμήματα χρήσιμος κινητὸς κανὼν, ὁ λεγόμενος Λέσβιος (¹). Καθήκει δὲ τὸ εἶδος τοῦτο καὶ μέχρι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ὡς ἐπιτετηδευμένη τις μίμησις τῆς κυκλωπικῆς τειχοδομίας, δι' ὃ ἀπαντᾶται ἐνίστε, ὡς κατὰ τὸ Ἀρμα τῆς Βοιωτίας, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Λυκαίου Διὸς καὶ ἀλλαχοῦ, πολυγλύνιος τοῖχος ἐπικαθήμενος ἐπὶ βάσεως ἴσοδόμου τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς· ἀλλὰ πολὺ συνηθέστερα εἰσὶ τὰ ἴσοδομα τείχη τὰ ἔχοντα κυκλωπείους τὰς βάσεις, λείψανα ἀρχαίων τειχῶν. Τοῦ εἶδους τούτου ὡραιότατα παραδείγματα ὑπάρχουσιν ἐν Δελφοῖς, ἐν Ἀμφίσσῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐνιαχοῦ ὅμως μετὰ τῆς πολυγλωνίου τειχοδομίας εὔρισκεται κατὰ μέρος συνηνωμένη ἡ αὐτῆς ἀπλουστέρα καὶ εὐκολωτέρα ἴσοδομος, χωρὶς νὰ πηγάζῃ ἐξ ἐποχῆς μεταγενεστέρας, ὡς φέρ' εἰπεῖν παρὰ τὴν κυριωτέραν πύλην τῆς εἰσόδου τῶν Μυκηνῶν.

Ωκοδομοῦντο δὲ τὰ φρούρια εἰς τὰς κορυφὰς ἡ τὰς ῥάγεις ἀποτόμων λόφων, αὐτῶν τὸ σχῆμα παρακολου-

(¹) Ἀριστοτέλης, Ηθικ. Νικομ. Ε, 10.

θοῦντα, διότι, ως ἐκ τῆς ἀφελείας τῶν τότε μεθόδων τῶν προσβολῶν, καὶ ἡ ὄχυρωματική, ἀντὶ τοῦ νῦν σοφοῦ συνδυασμοῦ τῶν γραμμῶν αὐτῆς, περιωρίζετο εἰς ἀπλούς περιβόλους κυρίως.

Τὸ μόνον δ' ὃ ἐτεχνάζετο, ἦν ν' ἀνεγείρῃ, ὅπου τοῦτο ἦν ἀναγκαῖον ἢ δυνατὸν, ἐντὸς τῶν πρώτων περιβόλων ἄλλους ἐλάσσονας, οὗτως ὥστε τοῦ ἔξωτέρου ἀλόντος, νὰ παρέχωσι καταφύγιον οἱ ἐνδότεροι. Τοιοῦτον σχέδιον παριστῶσι τὰ ἐρείπια τῶν Μυκηνῶν, καὶ αὐτῆς τῆς Τίρυνθος. Ἐγνώριζε δ' ἡ τέχνη τῶν ὁχυρώσεων καὶ μετεχειρίζετο καὶ τὴν κατὰ πλευρὰν ὑπεράσπισιν, διὰ πούργων, ως καὶ ὅπου αἱ γραμμαὶ τῶν περιβόλων ἦσαν ὑπὲρ τὸ δέον, καὶ ὑπὲρ ἀκοντίου βολὴν, μακραί. Τούτους οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς λέγουσιν ἀνήκοντας ἦδη εἰς τὸ σύστημα τῆς κυκλωπείας ἀρχιτεκτονικῆς· οἶον ὁ Πλίνιος (¹; *Turres, ut Aristoteles, Cyclopes invenere; Tiryynthii, ut Theophrastus.* Συμμαρτυροῦσι δὲ καὶ τὰ σωζόμενα ἐρείπια. Παρὰ τὴν Ἀνατολικὴν, ως ἐν παραδείγματι, πύλην τῆς Τίρυνθος, σώζονται δύω τετράγωνοι πύργοι, καὶ στομοίοι ἐν Μυκήναις, καὶ εἰς πολλὰς Ἀρκαδικὰς ἀκροπόλεις· εἰς δὲ τὴν Στύμφαλον (*Ζαρακᾶ*), εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Θηρῶν Καδμείαν, εἰς Σίπυλον τῆς Μικρᾶς Ασίας, καὶ ἀλλαχοῦ, ὑπάρχουσι προσέτι καὶ πύργοι ἡμικυκλικοί. Παρατείνονται δὲ ἐνίστε παρὰ τὰ τείχη, συντελοῦσαι εἰς τὴν ὑπεράσπισιν, καὶ σύριγγες, ἢ ὑπόγειοι καὶ ὑπόστεγοι διόδοι, ἔχουσαι πρὸς τὰ ἔξω θυρίδας, ως ὑπάρχουσι κατὰ τὴν νοτιανατολικὴν καὶ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τῆς Τίρυνθος, ἐκατέρωθεν τῆς κυρίας εἰσόδου.

·Ως δὲ πρὸς τὴν ρυμοτομίαν, φαίνεται ὅτι αἱ ἀρχαιόταται πόλεις ἦσαν, συγχρινόμεναι πρὸς τὰς μεταγενεστέρας, κακῶς ὀχοδομημέναι, εἰ καὶ ὁ "Ομηρος ὀνομάζει αὐτὰς ἐϋκτίμενα πτολίεθρα καὶ εὐρυαγείους. Ο Δικαίαρχος (²) λέγει καὶ αὐτὸς τὰς

(¹) VII, 57. — (²) Σ. 485.

Αθήνας κακῶς ἐρρυμοτομημένας διὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (¹) καλεῖ τὰς κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον ωχοδομημένας πόλεις δυσεξόδους. Παρὰ δὲ τοῦ Παυσανίου (²) μανθάνομεν ὅτι αἱ ἀγοραὶ τῶν ἀρχαίων πόλεων εἶχον «στοὰς ἀπ' ἀλλήλων διεστώσας, καὶ ἀγνιὰς σι' αὐτῶν».

Θησαυροί.

Ἄλλ' ὡς ἡ τειχοδομία τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς διέφερεν ἐντελῶς τῆς μεταγενεστέρας, οὕτω καὶ ἔτερα ὑπῆρχον οἰκοδομήματα ὑπὸ συγγραφέων περιγραφόμενα καὶ ἐν ἐρειπίοις σωζόμενα, ἐξ ᾧν ἀποδείχνυται ὅλως ἴδιος ὁ ρύθμος τῆς τότε Ἀρχιτεκτονικῆς.

Τοιοῦτοι εἰσὶν οἱ εἰς τινα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπαντώμενοι ὑπόγειοι καὶ ὅλως ἴδιορύθμοι θόλοι. Οἱ περιεργότατοι τῶν μέγρι τοῦδε γνωστῶν εἰσὶν ἐν Μυκήναις, περὶ τὰ δέκα λεπτὰ δυτικῶς τοῦ φρούριου, καὶ ὁ μέγιστος αὐτῶν, ὑπὸ τὴν ὁφρὺν ὑψηλοῦ λόφου κείμενος, καλεῖται κοινῶς τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Παυσανίου, μνημονεύουντος αὐτοθί τάφους τοῦ Ἀτρέως, τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν μετ' αὐτῶν (³). Μετὰ τοῦ Παυσανίου φαίνεται συμφωνῶν καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ὅταν ἐν Ἡλέκτρᾳ ἀναφέρῃ τὸν ἐν Μυκήναις τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὡς «Ἀρχαῖον τάφον κοιλώρης ἄκραις». Ο Παυσανίας ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ προστίθησι μὲν ὅτι ὁ Αἴγισθος καὶ ἡ Κλυτεμνήστρα, ἐνεκα τοῦ ἐγκλήματος αὐτῶν, ἐτάφησαν ἐκτὸς τῶν τειχῶν, καὶ διὰ τούτου αἰνίττεται ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων ἐτάφη ἐντὸς αὐτῶν, ἀλλὰ καταλείπει ἔτι ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν κυρίως θέσιν τοῦ τάφου, διότι δὲν ἡζεύρομεν μέχρι ποῦ ἐξετείνετο ἐπὶ Ἀγαμέμνονος

(¹) Πολιτ. Z. 10. — (²) Στ. 24. — (³) B. 16, 5.

τῶν Μυκηνῶν ὁ περίβολος. Ὁ Θουκυδίδης, γνωρίζων τὴν πόλιν δλίγον πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀργείων καταστροφῆς αὐτῆς, δυσπιστεῖ πρὸς τὴν μεγάλην αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Ὁμήρου ἐπισημότητα. Φαίνεται ἐπομένως ὅτι εἰς μόνην τὴν Ἀκρόπολιν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου περισταλεῖσα, ἥν πολὺ εὔρυτέρα ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν ἐποχῶν, καὶ τοῦτο προσαποδειχνύει καὶ κυκλώπειος τοῖχος μεγάλου περιβολοῦ, οὗ ἵχνη διακρίνονται ἔτι σήμερον πρὸς δυσμὰς τεῦ φρουρίου. Ἄν ἐπομένως ὁ Παυσανίας ἐννοῇ ὅτι ὁ Τάφος τοῦ μὲν Αἰγίσθου ἔκειτο ἐκτὸς, τοῦ δ' Ἀγαμένμνονος ἐντὸς τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως, τότε δὲν δύναται αὐτὸς νὰ εἴναι τὸ προκείμενον οἰκοδόμημα· ἐξ ἐναντίας δ' οὐδὲν κωλύει τοῦτο ὑπὸ τοπογραφικὴν ἐποψίην, ἀν αἰνίττηται τῆς κάτω πόλεως τὸν περίβολον.

Ἄλλ' ὁ Παυσανίας ἐν τῷ αὐτῷ παραγράφῳ ἀπομνημονεύει ώς ὑπάρχοντα ἐν Μυκήναις, πλὴν τῶν τάφων, καὶ τὰ «Ἀτρέως καὶ τῶν Παιδῶν ὑπόγαια οἰκοδομήματα, ἔρθα οἱ θησαυροὶ σφισὶ τῶν χρημάτων ἦσαν».

Ως τοιοῦτος Θησαυρὸς μᾶλλον ἡ ώς τάφος φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ περὶ οὗ πρόκειται οἰκοδόμημα, καὶ τ' ἄλλα, τὰ οἶμοι σχῆμα ἔχοντα. Παραδόξως καὶ τοῖς Ὁθωμανοῖς ἦν αὐτὸ γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωγυμίαν «Χασγές», ἐξ οὗ παρεκινήθη ὁ ποτὲ Σατράπης τῆς Πελοποννήσου Βελῆς εἰς ἀνασκαφὴν αὐτοῦ. Καὶ αἱ μὲν φιλάργυροι τοῦ Ὁθωμανοῦ ἐλπίδες δὲν ἀντεμείφθησαν, ἀλλ' ἡ ἀνασκαφὴ ἀνέδειξεν οἰκοδόμημα περιεργότατον, καὶ κατὰ πάντα σχεδὸν οἶμοιον πρὸς τὸν ἀλλαχοῦ (1) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Παυσανίου περιγραφόμενον «Μινώιον Θησαυρὸν» ἐν τῷ Βοιωτικῷ Ὁρομενῷ, τὸν χρησιμεύοντα «εἰς ὑπόδοχὴν χρημάτων». Διαλαμβάνει δὲ κατωτέρω (2) περὶ αὐτοῦ

(¹) Θ. 36, 3. — (²) Θ. 38, 2.

ώς ἀκολούθως ὁ συγγραφεύς. « Θησαυρὸς δὲ ὁ Μινύον, θαῦμα τῷ εἰς Ἑλλάδι δὲ καὶ τῷ εἴτερῳ οὐδενὸς υστεροῦ, πεποίηται τρόποι τοιούτοις. Λίθου μὲν εἰργασται, σχῆμα δὲ περιφερές ἐστιν αὐτῷ, κορυφὴ δὲ οὐκ ἐς ἄγαρ ὀξὺν ἀνηγμένη. Τὸν δὲ ἀρωτάτω τῷ λίθῳ φασὶν ἀρμοριαν πατέειν τῷ οἰκοδομήματι.»

Τὸ ἔρείπιον τοῦ οἰκοδομήματος σώζεται εἰς Σχριποῦν, ὑπ' αὐτὸν τὸ φρούριον τοῦ Ὁρχομενοῦ, καὶ συμφωνεῖ ἐντελέστατα πρὸς τὴν περιγραφὴν, ἔκτος μόνον ὅτι ὁ ἀνώτατος λίθος τῆς κορυφῆς, ἥτις ἡδη ἐλλείπει, δὲν ἥτον βεβαίως ἀρμονία παντὸς τοῦ οἰκοδομήματος, ἡ κλείς τοῦ θόλου, διότι τότε, ἀφαιρεθείσης αὐτῆς, ὅλος ὁ θόλος θὰ ἔπιπτε. Καὶ ὁ Παυσανίας ὅμως δὲν λέγει τοῦτο μετὰ θετικότητος, ἀλλ' ὡς ἀπλοῦν ἀκουσμα, ἀποδειχνύον ὅμως ὅτι ὁ Θησαυρὸς ἦν θολοειδῆς. Ἀπαράλλακτον λοιπὸν πρὸς τοῦτο, τὸν αὐτὸν ἐπομένως ἔχον προσδιορισμὸν, Θησαυρὸς καὶ αὐτὸς, ἦν καὶ τὸ τῶν Μυκηνῶν οἰκοδόμημα (**ΠΙΝ. Α, 3**).

‘Η βάσις αὐτοῦ, κυκλικὴ οὖσα, ἔχει διάμετρον 47 1|2'. αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, ἐκ πώρου ἡ ἐγχωρίου κοινοῦ λίθου, εἰσὶν ισοδόμως ὠκοδομημέναι, καὶ οἱ δριζόντιοι δόμοι ἡ κύκλοι αὐτῶν, βαθμηδὸν συστελλόμενοι καὶ προκύπτοντες, καθόσον προχωροῦσι πρὸς τὰ ἄνω, εἰς ὕψος 50', εἰσὶν ἔνδον οὐχὶ κατὰ γωνίας προέχοντες, ἀλλ' ἐπιτηδείως λελαξευμένοι, καὶ χορηγοῦσιν εἰς τὸ οἰκοδόμημα σχῆμα κωνοειδὲς, ἡ ἀκριβέστερον παραβολοειδὲς, θολωτὸν ἐπομένως, ἀλλὰ χωρὶς ὁ ἀνώτατος λίθος νὰ χρησιμεύσῃ εἰς σύνδεσμον καὶ ἀρμονίαν τοῦ ὅλου.

· ‘Ἐνδον δ' ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῶν τοίχων φαίνονται ὅπαὶ εἰς διαστήματα ἵσα, καὶ ἐν πολλαῖς ἐξ αὐτῶν εὑρέθησαν ὀρειγάλκινοι ἥλοι, πιθανώτατα χρησιμεύοντες εἰς προσήλωσιν χαλκῶν ἐπὶ τοῦ τοίχου πετάλων. Ὡστε, ἐνεκα αὐτῶν, πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὅλοκληρον τὸ οἰκοδόμημα ώς γιγαντιαίαν τινὰ κυψέλην, ὅ-

λην κατάχαλκον ἐσωτερικῶς. Ἡ εἶσοδος τοῦ οἰκοδομήματος τούτου ἀνοίγεται εἰς τὴν τοῦ λόφου πλευρὰν, καὶ ἄγει διὰ κοῖλης ὁδοῦ εἰς θύραν ἔχουσαν 11' κατώτερον πλάτος, καὶ παραστάδας μονολίθους 18' ὑψους, πυραμιδοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω προσνευούσας. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὑπέρθυρον, μονολίθον ὃν, καὶ τεραστίου μεγέθους, ἔχει 27' μῆκος, 16' πλάτος καὶ 4' ὑψος. Τοπέρ αὐτὸ ἀνοίγεται ὅπῃ τριγωνικὴ, ὕψος 16' ἔχουσα, καὶ χρησιμεύουσα ἡ ώς φωταγωγὸς, ἡ εἰς ἐφαρμογὴν γλυπτικοῦ τινος ἐπιθέματος, ὃ ποιῶν τὸ ἐπικοσμοῦν τὸ ὑπέρθυρον τῆς πύλης τῶν Μυκηνῶν. Οπαὶ δὲ φαίνονται καὶ εἰς τὴν ἔξωτερικὴν τοῦ ὑπερθύρου ἐπιφάνειαν, σύμμετρα ἡμικύκλια σχηματίζουσαι, καὶ πολλαὶ αὐτῶν διατηροῦσι μέχρι τοῦδε ἥλους δρειχαλκίνους. Τέλος εἶχεν ἡ θύρα ἑκατέρωθεν πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἡμικίονας ἐκ λίθου ὑποπρασίνου, σλαβᾶς διαφόρους πρὸς τοὺς κίονας τῶν μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν, καὶ ἴδιορρυθμα κοσμήματα ἴμάντων γωνιαίως θλωμένων καὶ ἐλίκων ἔχοντας, εἰς τε τὸ σῶμα, εἰς τὸ κιονόκρανον, καὶ εἰς τὴν βάσιν. Μία τῶν βάσεων τούτων ἐσώζετο ἐσχάτως ἔτι παρὰ τὸν Θησαυρὸν, εἰς κίων ἔστιν ἐντειχισμένος εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ ἐν Ναυπλίᾳ Βουλευτικοῦ, καὶ τινες πλάκες τὰ αὐτὰ κοσμήματα φέρουσαι διατηροῦνται ἐν τῷ Βρεταννικῷ μουσείῳ. Ἔνδοθεν δὲ τοῦ οἰκοδομήματος, πλαγίως καὶ πρὸς βορρᾶν, μικρὰ θύρα, καὶ αὐτὴ πυραμιδοειδῆ διάθεσιν ἔχουσα, φέρει εἰς μικρὸν, τετράγωνον, ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένον δωμάτιον, ἵσως εἰς τάφον αὐτὸ γρησιμεύσαν. Τὸ δ' ἔδαφος τοῦ οἰκοδομήματος ἀνασκάψας ὁ Θείρσιος ἐν ἔτει 1832, εὗρεν αὐτὸ συγκείμενον ἐκ μίγματος ἐρυθροῦ καὶ παγίου.

Παρὰ τῷ Θησαυρῷ τούτῳ τῶν Μυκηνῶν σώζεται καὶ ἔτερος ἐντελῶς ὅμοιος, ἀλλὰ μικρότερος, ώς φαίνεται, καὶ εἰσέτι μὴ ἀνοιχθείς. Πλὴν δὲ τοῦ ἐν Ὀρχομενῷ, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι Θησαυροὶ παρὰ τὸν Εὔρωταν ἐν Ἀμύκλαις τῆς Λακωνίας εἰς τὸ χωρίον Βαφιό, καὶ

τοιούτου σώζονται ἐν Φαρσάλοις τῆς Θεσσαλίας, ἀναμφιβόλως τοῦ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευομένου Θησαυροῦ, ἐνῷ Αὐτόλυκος ὁ Δαιδαλίωνος κατὰ Φερεκύδην (1) «Πλεῖστα κλέπτων ἐθησαύροις», καὶ περὶ οὗ ὁ ἕδιος Αὐτόλυκος λέγεται ἐν Ὁμήρῳ (2) «Μέγα δόρα, ὅτε που κτήματ' ἔσαι». Μνημονεύονται δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ἔτεροι Θησαυροὶ, ἐν αὐτῷ τῷ Ὁρχομενῷ ὁ τοῦ Ὑριέως, καὶ ἐν Ἡλιδῃ ὁ τοῦ Αὔγείου, οἰκοδομηθέντες ὑπὸ τῶν μυθολογουμένων Τροφωνίου καὶ Ἀγαμίδου, τῶν Ὁρχομενίων.

Ὕν δέ ὁ ρυθμὸς οὗτος τῆς οἰκοδομικῆς συνηθέστατος κατ' ἔχείνους τοὺς χρόνους, καὶ ἵσως προέκυψεν ἐκ τοῦ σχήματος τῶν ὑπογείων σπηλαιών, ἐν οἷς ἀρχαιότατα κατώχουν οἱ πρόγονοι τῶν Ἀχαιῶν Πελασγοί. Τοιοῦτοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦσαν καὶ οἱ παρ' Ὁμήρῳ Θησαυροὶ, ἡ τὰ ταμεῖα, οἷον τὸ περιγραφόμενον τοῦ Ὁδυσσέως (3).

*Ο δύναμος θάλαμον κατεβίσατο πατρὸς,
θύρην, δθει τητὸς χρυσὸς καὶ χαλκὸς ἔκειτο,
ἔσθικ τ' ἐν χηλοῖσι, ἄλις τ' εὐῶδες ἔλαιος,
ἔρ δὲ πίθοι οἴνοιο . . . .*

Τοιοῦτοι καὶ τοῦ Μενελάου (4) καὶ τοῦ Πριάμου (5) οἱ Θησαυροί. Ὁμοιος δὲ φαίνεται καὶ ὁ ὑπὸ Λυκόφρονος (6) «ἄνευ τεράμνων» περιγραφόμενος πυραμιδοειδὴς (7) θάλαμος, ἐνῷ ὁ Πρίαμος κατέκλεισε τὴν Κασσάνδραν. Ὁμοιον δὲ κατὰ τὸν ρυθμὸν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸ «κατάγαιον οἰκοδόμημα», ἐνῷ, κατὰ Παυσανίαν (8), ὁ Ἀκρίσιος ἔκρυψε τὴν Δανάην, διότι ἦν, κατ' Ἀπολλόδωρον (9), χαλκοῦς

(1) Ἀπόσπ. 18.—(2) Ὁδυσ. Τ. 410.—(3) Ὁδυσ. Β. 337.

(4) Αὐτ. Ο. 99.—(5) Πλ. Ζ. 288.—Ω. 191. —(6) Κασσάνδρ. 350.—(7) Τζέτζ. — (8) Β. 23. — (9) Β. 4.

θάλαμος, τυρριαὶ οὐκεῖται κατ' Ὀράτιον⁽¹⁾. ὁ δὲ Σοφοχλῆς λέγει ποιητικῶς περὶ αὐτοῦ, Ἐρχετοις αὐλαῖς... ἐν τυμβήρει θαλάμῳ⁽²⁾, καὶ αὐτὸς ὑπόγειον αἰνιττόμενος καὶ ἐπίχαλκον οἰκοδόμημα, ως ἦν ὁ τῶν Μυκηνῶν Θησαυρὸς. Ἰσως δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ὁ χαλκοῦς πέθος, εἰς ὃν ὁ Εύρυσθεὺς κατεκρύβη ἵδων τὸν Ἡρακλῆν ἐπανερχόμενον, καὶ φέροντα τὸν κάπρον ἐπὶ τῶν ὄμων⁽³⁾, οὐδὲν ἔτερον ἦν ἢ τοιοῦτος Θησαυρὸς, ἀνεστραμμένου πίθου σχῆμα ἔχων, καὶ χαλκῷ ἐπικεκάλυμμένος. Τέλος δὲ καὶ οἵ ὑπὸ Παυσανίου⁽⁴⁾ μνημονευόμενοι ὑπόγειοι θάλαμοι τῶν θυγατέρων τοῦ Προίτου ἐν Τύριγθι τοιοῦτοι τινὲς ἡσαν βεβαίως, ἐκτὸς ἀνὴρ παράδοσις ἐκάλει οὕτω τὰς προμνημονευθείσας κυκλωπείας σύριγγας τοῦ φρουρίου.

Πλὴν δὲ τούτων ἀναφέρονται καὶ τινες φυλακαὶ ως ἔχουσαι τὸν αὐτὸν τῆς οἰκοδομῆς τρόπον. Ὁ Ὄμηρος δηνομάζει τὴν τῶν Ἀλωΐδῶν, χάλκεον κέραμον⁽⁵⁾, καὶ ὁ Πλούταρχος, περιγράφων τὴν ἀρχαίαν φυλακὴν ἐν Μεσσήνῃ, ἐν ᾧ κατεκλείσθη ὁ Φιλοποίμην λέγει⁽⁶⁾. Οὐ μὴν ἀλλὰ κομίσατες αὐτὸν εἰς τὸ καλούμενον Θησαυρὸν, οἴκημα κατάγειον, οὔτε πτεῖμα λαμβάνον οὔτε φῶς ἔξωθεν, οὔτε θύρας ἔχον, ἀλλὰ μεγάλῳ λίθῳ περιαγομέρῳ κατακλειόμενον, ἐνταῦθα κατέθεντο, καὶ τὸν λίθον ἐπιφράξαντες....

Ἐν γένει δὲ, καθ' ἂν φαίνεται, ἔχαιρεν ἡ Πελασγικὴ τέχνη εἰς τὰ τριγωνικὰ καὶ πυραμιδοειδῆ σχῆματα, ἵσως καθ' ὅτι ἐκ βορειοτέρων καταγομένη κλιμάτων. Οὕτω πανταχοῦ αἱ θύραι καὶ αἱ θυρίδες αὐτῆς ἔχουσι τὰ σταθμὰ αὐτῶν πρὸς τὰ ἄνω προσνεύοντα, τρίγωνος

⁽¹⁾ III 16. — ⁽²⁾ Ἀντιγ. 943. — ⁽³⁾ Διοδ. Δ. 52 — Ἀπολλοδ. Β. 54. — ⁽⁴⁾ Παυσ. Β. 25. — ⁽⁵⁾ Ιλ. Ε. 387. — ⁽⁶⁾ Βίος Φιλοπ. 19.

αναι ἡ ὅπῃ ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ἐν Μυκήναις θησαυροῦ,
τριγωνικὸν καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦ ὑπερθύρου εἰς
τὴν πύλην τοῦ φρουρίου τῶν Μυκηνῶν, καὶ αἱ ἐν Τίρυνθε
πόρος ἀλλήλους προσανακεκλιμένων. Δὲν γέγνοεῖτο δὲ
φαίνεται καὶ τῆς ἐντελοῦς ἀψίδος τὸ σχῆμα ἐν τῷ ρυθ-
μῷ τούτῳ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐν Μυκήναις ἐρείπια
γεφύρας σωζόμενα δεικνύουσιν ἔχην καμπῆς· ἐν δὲ
Ἀκαρνανίᾳ ὑπάρχουσι θολωταὶ πύλαι εἰς πολυγώνια
τείχη, ὃν ὅμως ἡ χρῆσις φαίνεται ὅτι ἐνταῦθα διετη-
ρήθη πολὺ μεταγενεστέρως ἡ ἀλλαγοῦ τῆς Ελλάδος.

Ναοί.

Ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἶχεν ἡδη
θρησκευτικὰς παραδόσεις ἀνεπτυγμένας, καὶ ὥρισμέ-
νους τύπους λατρείας, ἐπρεπεν εἰκότως νὰ ἔχῃ καὶ
οἰκοδομήματα πρὸς τέλεσιν αὐτῶν χρησιμεύοντα. Ὁ Ο-
μηρος τῷ ὄντι ἀναφέρει⁽¹⁾ τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐρεγθεῖον, καὶ
ὁ Παυσανίας⁽²⁾ τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος,
ώς πολὺ πρὸ τοῦ Τροφωνίου ὑπάρχοντα. Ἄλλ' ώς πρὸς
τὸν ρυθμὸν καθ' ὃν ὠχοδομοῦντο οἱ ναοὶ τότε, οὐδὲν
δυνάμεθα βέβαιον νὰ εἰπῶμεν. Ὁ Ναὸς, ώς καὶ τὰ
ὄνομα αὐτὸ ἐμφαίνει, ἡν κυρίως τοῦ θεοῦ, ἡ τοῦ ἀγάλ-
ματος, κατοικία· δι' ὃ ἐν παναρχαίοις χρόνοις καὶ κο-
λα δένδρα λέγονται χρησιμεύσαντα εἰς ναούς. Οὗτως
ὁ Δωδωναῖος Ζεὺς «ταῖερ ἐν πυθμένι φηγοῦ», καθ' Η-
σίοδον, καὶ Διογύσιος ὁ Περιηγητὴς ἀναφέρει⁽²⁾ ἐν
Ἐφέσῳ «τηδὲ πρέμιτο ἐτὶ πτελέας», καὶ ἐν Ὁρχομενῷ
τῆς Ἀρκαδίας ἡ Ἀρτεμις ἐπεκαλεῖτο Κεδρεάτις⁽⁴⁾,
ώς κατοικοῦσα ἐν κέδρῳ. Μεταγενεστέρως ὅμως ἀνη-

(1) Ἰλ. B. 549. οδ. H. 81.—(2) 1, 5. —(3) 829. —(4)
Παυσαν. H. 10.

γείροντο οἰκοδομήματα, ἀλλὰ πιθανῶς δλίγον ἐπιφανῆ κατ' ἀρχὰς, καὶ ἵσως μάλιστα ξύλινα, διὸ καὶ ἐρείπια αὐτῶν ἐκ τῆς ἐποχῆς ἔκείνης οὐδόλως σχεδὸν σώζονται. Οὗτω ρήτως ἡξεύρομεν ὅτι ξύλινος ἦν ὁ ἐν Μαντινείᾳ ναὸς τοῦ Ἰππείου Ποσειδῶνος (¹), ξύλινοι ἦσαν οἱ κίονες τοῦ μνημείου τοῦ Ὁξύλου ἐν Ἡλιδῃ (²), ὡς καὶ ἕτεροι αὐτοθι δώριοι (³), καὶ ξύλιναι οἰκίαι καὶ ἱερὰ ἐλληνικῶς κατασκευασμένα μνημονεύονται καὶ ἐν Γελωνῷ (⁴). Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Δελφῶν ναὸς λέγεται κατ' ἀρχὰς οἰκοδομηθεὶς ξύλινος, μετὰ ταῦτα δὲ ἐκ πτερῶν, ἵσως κατὰ παρεξήγησιν τῶν λέξεων πτερὸν καὶ περὶ πτερος, ἐπειτα χαλκοῦς, πιθανῶς κατὰ τὸν κυκλώπειον ρυθμὸν χαλκοῖς ἐλάσμασιν ἔνδον ἐπικεκαλυμμένος, καὶ τέλος μνημονεύονται οἱ μυθώδεις Ὁρχομένιοι οἰκοδόμοι Τροφώνιος καὶ Ἀγαμήδης ἀνεγείραντες αὐτὸν λίθινον.

Καὶ ὁ Ἱερεὺς δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος, προσευχόμενος καὶ λέγων ἐν Ὁμήρῳ (⁵) «Σμινθεῦ, εἴποτέ τοι χαρίεντ' ἐπιηὸν ἔρεψα», φαίνεται αἰνιττόμενος τὴν ὄροφὴν καὶ βεβαίως ξυλίνην.

Μεταξὺ δὲ τῶν ναῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῇ καὶ ὁ ἐν Σπάρτῃ τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, θεμελιωθεὶς τὸ πρῶτον ὑπὸ Τινδάρεω (⁶), διότι μαρτυρεῖ τῆς Θεᾶς ἡ ἐπωνυμία ὅτι ἦν ἐντὸς ἐπίγαλκος καὶ αὐτός. Περὶ λιθίνων δὲ ναῶν οὐδὲν θετικὸν δύναται νὰ ρηθῇ ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους· ἐκτὸς ἐὰν θεωρηθῶσιν ὡς τοιοῦτοι πανάρχαια τινα ἐρείπια ἐνιαγοῦ τῆς Ἑλλάδος σωζόμενα, καὶ ὡν δ χαρακτὴρ εἶναι διυσδιάκριτος. Τοιαῦτα εἰσὶ μικρά τινα παραλληλόγραμμα οἰκοδομήματα ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὁχης τῆς Καρυστίας, ἐν μὲν κατὰ τὴν κορυφὴν, τρία δὲ περὶ τὰ Στύρα, ἐκ

(¹) Παυσαν. Β. 58. — (²) Αὐτ. 56. — (³) Αὐτ. 55.—(⁴) Ηρόδ. Δ. 108. — (⁵) Ἰλ. Α. 39 — (⁶) Παυσαν. Γ, 17.

τοῦ ἐγγωρίου σχίστου κατὰ τὸν πολυγώνιον ρυθμὸν ὠ-
κοδομημένα, καὶ κατὰ τοῦτο σχέσιν ἔχοντα πρὸς τῶν
Θησαυρῶν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ κατασκευὴν, ὅτι ἡ
ὅροφὴ αὐτῶν, πυραμιδοειδῶς ἀνιοῦσα, συνίσταται ἐκ λί-
θων ἐπαλλήλως προεχόντων καθ' ὅσον γωροῦσι πρὸς
τὸ μέσον τοῦ οἰκοδομήματος, ἔνθα, μὴ ζευγνύμενοι κατα-
λεῖσσουσι κενὸν διάστημα μεταξύ των. Περιεργότατον
δὲ πάντων εἶναι ἐν μάλιστα τῶν ἐν Στύροις, σχήματος
τετραγώνου, μετὰ στρογγύλης τῆς ὁροφῆς, κατὰ τὸν
αὐτὸν τρόπον ὠκοδομημένης, ώστε ἔτι μᾶλλον προσεγ-
γίζει εἰς τῶν Θησαυρῶν τὸν ρυθμὸν, ἔχον, ως ἐκεῖνοι,
τὴν κορυφὴν τοῦ θόλου ὑπαιθρον, καὶ ἵσως ἐπίσης ἄλλο-
τε ὑπὸ λίθου κεκαλυμμένην. Καὶ αἱ θύραι δ' αὐτῶν καὶ
αἱ θυρίδες εἰσὶ τριγωνικῶς προσκλίνουσαι, ως ἐν τοῖς
Θησαυροῖς. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα, πιθανώτατα, ἦ-
σαν ἀγροτικοί τινες ναοὶ τῶν ἥρωϊκῶν χρόνων (¹). Εἰς
τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν δύνανται ἵσως νὰ ὑπαγθῶσιν,
ἐκτὸς ἀν ἦσαν ἀργαίωτατα τῆς χώρας ὀχυρώματα, τε-
τράγωνοι τινες οἰκοδομαὶ πολυγωνίου τειχοδομίας, ἐν-
τὸς περιβόλων, ων ἔγνη σώζονται ἐπὶ τοῦ Ἀργολικοῦ
πεδίου (²). ὜En μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ἐν κοιλάδι, πρὸς δυ-
σμὰς τῶν Μυκηνῶν κείμενον καὶ σχεδὸν ἀρτίως διατη-
ρούμενον, εἶναι ἵσως αὐτὸς ὁ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνη-
μονεύμενος Πύργος τοῦ Πολυγνώτου (³).

Τάφοι.

Τάφων δὲ τῶν καιρῶν τούτων μνημονεύει ὁ Ὄμηρος
ώς ἔπειται.

(¹) "Idem τὸ ἐμὸν Mémoire sur la partie méridion. de l'Eubée, ἐν Mém. des Sav. étrang. publiés par l'Ac. Franç. T. III. Sér. 1. — (²) "Idem τὸ ἐμὸν Souven. d'une excursion d' Athénes en Arcadie, ἐν Mém. des Sav. Etr. T. V. Sér. 1. Part. 1. (³) Πλουτ. B. Ἀράτου, 17.

« Τορώσαρτο δὲ σῆμα, θεμελιά τε προθάλοντο
· Άμφὶ πυρὶ, εἴθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχεναι » (¹).

Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν περιγραφὴν ἐκτίζετο στρογγύλη λιθίνη κρηπίς, καὶ ἐπ’ αὐτῆς ἔχετο σωρὸς χώματος. Οὕτω καὶ ὁ Παυσανίας λέγει (²) περὶ τοῦ τάφου τοῦ Οἰνομάου, τοῦ ὑπὸ τοῦ Πέλοπος ἐκθρονισθέντος βασιλέως, ὅτι « γῆς χῶμα περιψκόδομημέρον λίθοις ἐστίν » · Υφίσταται δ’ ὁ τάφος οὗτος εἰς ἣν θέσιν ἀναφέρει αὐτὸν ὁ Περιηγητής, παρὰ τὴν Ὀλυμπίαν, καὶ ἀνασκαφεὶς καὶ ἐξετασθεὶς κατὰ τὸ 1845 ὑπὸ τοῦ Κ. Πρόκες, εὑρέθη ἀληθῶς τοιοῦτος ὡς ἐπιγράφεται. Όμοίως κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ὁ τάφος τῶν μνηστήρων τῆς Ἰπποδομείας λέγεται γῆς χῶμα ὑψηλόν (³)· καὶ τοιοῦτος δείχνυται παρ’ Ἀθήναις ὁ τάφος τῶν Ἀμαζόνων, ὃν ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει (⁴). Ἐν Μυχήναις δ’ οὐ μακρὰν τῶν Θησαυρῶν, σώζονται τινες κυκλικαὶ κρηπίδες, ἀναμφιβόλως βάσεις τάφων καὶ αὐταὶ παναρχαίων, καὶ ἵσως εἰσὶ τῶν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, ἢ, ἀν ἣ θέσις αὐτῶν ὑποτεθῇ ἐκτὸς τῶν τειχῶν, τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυτεμνήστρας (⁵). Κατ’ Ἀθήναιον (⁶) τοιοῦτοι τάφοις ὑπῆρχον πανταχοῦ τῆς Ηελοποννήσου, καὶ μάλιστα ἐν Λακεδαιμονίᾳ, « χώματα μεγάλα, ἀ καλοῦσι τάφους τῶν μετὰ Πέλοπος Φρυγῶν. » Καὶ τῷ ὅντι καὶ ἐν Φρυγίᾳ καὶ ἐν ταῖς πέριξ χώραις τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον κατεσκευάζοντο οἱ τάφοις ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι, καὶ ὁ Ἡρόδοτος (⁷) περιγράφει ὡς ὅμοιον τοῖς χώμασι τούτοις τὸν ἐν Λυδίᾳ τάφον Ἀλυάττου, τοῦ πατρὸς τοῦ Κροίσου, ἔχοντα περίμετρον 5 σταδίων. Ἐχει δ’ ἡ ὅμοιότης αὗτη οὐδὲν τὸ παράδοξον, διότι αἱ πρῶται πελασγικαὶ μετα-

---

(¹) Πλ. Ψ. 225.—(²) ΣΤ. 21.—(³) Αὔτ.—(⁴) Β. Θεμ. 26.
—(⁵) Παυσανία Β, 16. — (⁶) ΙΔ. 625.— (⁷) Α, 93.

ναστεύσεις ἐξετάθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς
Αἰγαίας.

Ἐνίστε ὅμως ἐσκάπτοντο κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ
ὑπόγειοι τάφοι, καὶ φαίνεται ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἔκαλοῦντο
Λαύριον θόλον. Ο Στράβων (¹) κἀν μνημονεύει τοιοῦ-
το παρὰ τὸ Ναύπλιον, λέγων: « Ἐφεξῆς δὲ τῇ Ναυπλίᾳ
τὰ σπήλαια καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς οἰκοδομητοὶ Λαβύρινθοι. Κυ-
κλοπεῖα δὲ ὀνομάζουσιν. Σώζονται δὲ τὰ σπήλαια ταῦτα
ἐν τῷ ὄρει τῷ ὑπέρ τὴν Πρόνοιαν παρὰ τῇ Ναυπλίᾳ, λα-
ξευτὰ ἔσωθεν, πυραμιδοειδῆ ἔχοντα κατὰ τὸν Κυκλώ-
πειον ρύθμον τὴν ὁροφὴν, προφανέστατα τάφων δρύγ-
ματα. Ο δὲ ἐπισημότατος τῶν Λαβύρινθων, εἴτε κοινοτά-
φιον θεωρηθῆ καὶ αὐτὸς, εἴτε λατομεῖον, ώς ὑπό τινων
ὑπετέθη, εἴτε ἀμφοτέρους συνδέων τοὺς προορισμούς, εἴ-
ναι ὁ σωζόμενος ἐν Κνωσσῷ τῆς Κρήτης, εἰ καὶ οἱ ἀρ-
χαῖοι ἐνόμιζον αὐτὸν ἐντελῶς ἀφανισθέντα, τὴν κα-
τασκευὴν αὐτοῦ ἀποδίδοντες εἰς τὸν Δαιδαλον. Εἶναι
δὲ ὑπερμέγεθες ὑπόγειον, ἔχον παμπληθεῖς διαιρέσεις,
δι' ὃ καὶ περὶ αὐτοῦ ἐλέγετο ὅτι ὁ ἀπαξισελθὼν δὲν
εὗρισκε πλέον πῶς νὰ ἐξέλθῃ (²). Τοιοῦτος τις φαίνεται
ὅτι ἦν καὶ ὁ ἐν Λήμνῳ, ἔχων 150 κίονας κατὰ τὸν Ηλί-
νιον, καὶ σωζόμενος ἐπ' αὐτοῦ (³). Ως τάφοι τέλος
πρέπει νὰ θεωρηθῶσι καὶ αἱ σπανίως μνημονευόμεναι ἡ
σωζόμεναι πυραμίδες ἐν Ἑλλάδι, οἵα ἡ ὑπὸ τοῦ Παυσα-
νίου ἀναφερομένη (⁴) μεταξὺ Ἀργους καὶ Ἐπιδαύρου,
ἥτις καὶ σώζεται παρὰ τὴν Λήσσαν (Λιγουριό). Τοιαύτη
πιθανῶς ὑπῆρχε καὶ εἰς ὃ μέρος ἐλέγετο ὅτι ἀπέβη ὁ Δα-
ναός, διότι, κατὰ Πλούταρχον (⁵), ἡ θέσις ἐκείνη ἔκα-
λεῖτο Πυράμιον.

(¹) H. 373. — (²) Plin. 36, 13—Διόδ. A, 61. 97.—Ιδ.
καὶ Δ, 77.—(³) Pl. Αὐτ.—(⁴) B, 25.—(⁵) Bίος Πυρ. 4.

"Αλλα ἔργα.

Kai allα δέ τινα ἔργα, μαρτυρούμενα ὡς πανάρχαια, ἡ σωζόμενα, καὶ ὄγκωδη καὶ κολοσσιαῖον μᾶλλον ἡ φιλόκαλον φέροντα τύπον, πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ὁ ἀναφυόμενος πολιτισμὸς ἐπάλαιε πρὸς τὴν ἀγείρωτον φύσιν, καὶ κατηγωνίζετο τέρατα ἀληθῆ ἡ συμβολικά. "Ιδίον σύμπτωμα τῆς φυσικῆς διαμορφώσεως τῆς Ἑλλάδος εἰσὶν αἱ πανταχοῦ περίκλειστοι καὶ ὑπὸ χειμάρρων κατακλυζόμεναι κοιλάδες, μόνην ἔχουσαι ἐνίστε ἐκροήν τὰ βάραθρα, ἄτινα, εἰς τὰ ἔγκατα βυθιζόμενα τῶν ὄρέων, ἐξερεύγονται μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν.

Πρώτην αἰσθανόμενοι ἀνάγκην οἱ Ἑλληνες τὴν ἀπὸ τῆς πλημμύρας ἀπαλλαγὴν τῶν εὐφόρων αὐτῶν γαιῶν, ἀπεδίδουν τὰς καταβόθρας ταύτας, καὶ ἔτερα ἀληθῆ ἡ ὑποτιθέμενα πανάρχαια ὑδραυλικὰ ἔργα, εἰς μυθικοὺς ἡ εἰς ἀρχαιοτάτους τεχνήτας. Οὕτως ἔλεγον ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἦγαγε διώρυγα διὰ τοῦ Φενεοῦ, καὶ ὁ Δαιδαλος ὅτι κατεσκεύασεν ἐν Σικελίᾳ τὴν λεγομένην Κολυμβήθραν, δι' ἣς ἔρρεεν ὁ ποταμὸς Ἀλαβών. Καὶ λιμένες δ' ἐκτίζοντο ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, διότι ὑπῆρχον ἔκτοτε Ἑλληνικαὶ πόλεις ἔχουσαι δύναμιν ναυτικήν. Οὕτως ὁ καλούμενος Χυτὸς λιμὴν τῆς Κυζίκου, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς τῆς πρώτης ἀρχαιότητος ἔργον, καὶ ἐφημίζετο ως θεμελιωθεὶς ὑπὸ Γιγάντων ἡ Ἐγγειρογαστόρων καὶ Ηελασγῶν (¹).

. Α νά κ το ρα.

Τὰ δὲ τῶν βασιλέων Ἀνάκτορα ὠκοδομοῦντο συγή-

(¹) Σχολ. Ἀπολλ. Λ. 387.

ώς έντὸς τῶν Ἀκροπόλεων. Εἰς τὴν δυτικονότιον
έλευρὰν τῆς Τίρυνθος ἀνέσκαψεν ὁ Θείρσιος ἐν 1832
πίπεδον ἔδαφος ἐκ σκληροῦ λευκοῦ μίγματος, βάσεις
ζειχνύον κιόνων κατ' ἐννέα πόδας ἀφισταμένων ἀπ'
λλήλων. Πιθανώτατον δ' εἶναι ὅτι εἰσὶ ταῦτα λείψανα
ῶν παναρχαίων Ἀνακτόρων τοῦ Προίτου.

Περιγράφων δ' ὁ Ὁμηρος τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν διαίρε-
σιν πολλῶν Βασιλικῶν οἰκημάτων, καὶ ἴδιως τὸ τοῦ
Ὀδυσσέως⁽¹⁾, ἀναφέρει ἐρχος ἡ αὐλὴν μετὰ βωμοῦ
τοῦ Ἐρκείου Διὸς, καὶ μετ' αὐτὸν αἴθουσαν ἡ στοὰν
πρὸ τῆς οἰκίας, ἐξῆς δὲ τὸ Μέγαρον, εὔρυχωρον καὶ
ὑπόστυλον θάλαμον, καὶ πέριξ αὐτοῦ τὰ πρὸς κατοι-
κίαν δωμάτια, καὶ εἰς τὸ Ὑπερῷον τὰ τῶν γυναικῶν.
Τῶν Ἀνακτόρων τούτων ἐνόμισεν ὁ Γέλλιος⁽²⁾ ὅτι
ἀνεκάλυψε τὰ θεμέλια, καὶ διάγραμμα αὐτῶν περιέ-
λαβεν ὁ Βόσσιος εἰς τὴν Γερμανικὴν μετάφρασιν τοῦ
Ὦμηρου. Ἀλλαχοῦ δὲ⁽³⁾ περιγράφει ὁ Ὁμηρος τὸ
Ἀνάκτορον τοῦ Πριάμου, ἔχον πεντήκοντα θαλάμους
ξεστοῖο λίθοιο διὰ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ ἑτέρους
πεντήκοντα εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς αὐλῆς πλευρὰν διὰ
τοὺς γαμβρούς του· καὶ δύοις⁽⁴⁾ τὸ Ἀνάκτορον τοῦ
Μενελάου. Ἡσαν δὲ, κατὰ τὸν ποιητὴν, αἱ βασιλικαὶ
αὗται κατοικίαι μετὰ μεγίστης πολυτελείας κεκοσμη-
μέναι, ώς περιγράφεται ἡ τοῦ ἄνακτος τῶν Φαιάκων
Ἀλκινόου⁽⁵⁾.

« Χάλκεοι μὲν τοῖχοι ἐληλάδατ' ἔρθα καὶ ἔρθα
ἐς μυχὸν ἐξ οὐδοῦ. Περὶ δὲ θρυγκὸς κυάροιο.

Χρύσεαι δὲ θύραι πυκνὸν δόμον ἔντὸς ἔεργον.

Ἄργυρέοι δὲ σταθμοὶ ἐν χαλκέῳ ἔστασαν οὐδῶ.

Ἄργυρεοι δ' ἐφ' ὑπερθύροιον, χρυσέη δὲ κορώνη. »

(¹) Ὁδυσ. X. 126, ἐπ.. — (²) Gell, Ithaca, p. 50. — (³)

Ιλ. Z. 243.—(⁴) Ὁδ. Δ. 47, 72, κτλ.—(⁵) Ὁδ. Η. 36.

Ἐτχε δὲ καὶ ὁ οἶκος τοῦ Μενελάου (¹)

«Χαλκοῦ τε στεροπὴν καθδώματα ἡχήετα,
Χρυσοῦ τ' ἡλέκτρου τε καὶ ἀργύρου ἥδ' ἐλέφαντος.
Ζηνός που τοιήδε γ' Ὀλυμπίου ἔνδοθεν αὐλή.»

Καὶ ποιητικαὶ ὑπερβολαὶ ἀν θεωρηθῶσιν αἱ τοιαῦται
ἐκφράσεις, δηλοῦσιν ὅμως πάντοτε ὅτι τῇ τότε τέχνῃ ἦ-
σαν ἐφικτὰ τὰ τοιαῦτα ἔργα, διότι ἄλλως ἀδύνατον νὰ
ὑποτεθῇ ὅτι οὕτως ἄτοπα καὶ παράβολα θὰ ἐτερατολόγει
ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Μηχανικαὶ Τέχναι.

Ξυλούργία.

Ἄλλ' ἡ πολυτέλεια αὗτη προϋποτίθησιν ἀνθούσας
μέχρι τινος βαθμοῦ καὶ διαφόρους τῶν μηχανικῶν τε-
χνῶν, ώς καὶ τῷ ὅντι ἀφθονοι καὶ περίεργοι εἰσὶν αἱ
περὶ αὐτῶν ἐν ταῖς Ὁμηρικαῖς ράψωδίαις ἀπαντώμεναι
μαρτυρίαι.

Περὶ τῆς ξυλούργίας γίνεται συνεχῆς ἐν αὐ-
ταῖς μνείᾳ, καὶ τῶν ξυλίνων σκευῶν πολλὴ ἦν ἡ χρῆσις
ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων. Πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν, τὸ
ξύλον ἐπελεκτό ἦ ἐτεκταίνετο, ώς πε-
ριγράφεται ὁ Ὅδυσσεὺς κατεργαζόμενος αὐτὸν εἰς τὴν
νῆσον τῆς Καλυψοῦς (²)

(¹) Ὅδ. Δ. 72.—(²) Ὅδ. Δ. 72.

«Αὐτὰρ ὁ τάμνετο δοῦρα, θοῶς δὲ οἱ ἡρυτοὶ ἔργοι.

Εἴχοσι δ' ἔκβαλε πάντα, πελέκκησεν δ' ἄρα χαλκῷ.

“Ἐπειτα δ' εἶξε ετοί, ἦ, ως ἄλλως ἔλεγον, ἐλειαί-
το, ἦ ἐδιενοῦτο, ἦ ἐτοργοῦτο.

«Ξέσσε δ' ἐπισταμένως, καὶ ἐπὶ στάθμῃ θύνει.

Βαὶ τέλος διὰ τερέτρου τρυπώμενον, καὶ ἥλοις ἦ ξυλί-
θοις γόμφοις προσηλούμενον, ἐλάμβανε τὸ ἀναγκαῖον
χῆμα.

«Τέτρηνεν δέ τε πάντα καὶ ἡρμοσεν ἀλλιέσαι:

γόμφοισι δ' ἄρα τὴν γέ καὶ ἀρμονίησιν ἀρηρεν^θ (¹).

‘Η δ' ἐπικόσμησις τῶν ξυλουργημάτων τούτων ἐγίνετο
οὐχὶ διὰ τῆς τοῦ ξύλου γλυφῆς, ἢτις, φαίνεται, ὅτι ἡ-
γνοεῖτο τότε εἰσέτι, ἀλλὰ δι' ἐπικολλήσεως, ἦ ἐγκρου-
σεως ἐλέφαντος, ἥλεκτρου, ἀργύρου ἦ καὶ χρυσοῦ. ’Εκα-
λεῖτο δὲ τοῦτο δαὶδαλλεῖν (διαποικίλλειν) τὸ ξύλον,
καὶ ἦ τοῦτο κατεργαζόμενη τέχνη ἐμπαίστική. (²).

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἤσαν χρυσείοις ἥλοισι
πεπαρμένα ἦ χρυσόηλα τὰ σκῆπτρα τῶν βασι-
λέων (³), ἥ κλίνη τοῦ Ὀδυσσέως περιγράφεται δαὶδαλ-
μένη ἀργύρῳ, χρυσῷ καὶ ἐλέφαντι (⁴), ὁ
θρόνος ἦ ἥ κλισία τῆς Πηνελόπης, ἔργον τοῦ Ἰχμαλίου,
λέγεται διγωτὴ ἐλέφαντι καὶ ἀργύρῳ (⁵),
ἥ χηλὸς ἦ κιβωτὸς τοῦ Ἀχιλλέως δαὶδαλέη, ἦτοι
πεποικιλμένη (⁶). Προσέτι δ' ἐδαιδάλλοντο, πλὴν τῶν ξυ-
λίνων, καὶ ἔτερα σκεύη καὶ σπλα, οἷον χαλινοὶ, καὶ κλεῖ-
θρα, καὶ ξίφη, καὶ κολεοὶ, καὶ ἐργαλεῖα, ως ὁ κολεὸς
νεοπρίστου ἐλέφαντος, ἐν Ὀδ. Θ. 404. Τὰ δὲ
πρὸς τὴν ξυλουργίαν χρήσιμα καὶ γνωστὰ τότε ἐργα-
λεῖα ἤσαν ὁ πέλεκυς, ἥ ἀξίνη, τὸ σκέπαργον, ἥ ξυήλη,

(¹) Ὀδ. Ε. 247. — (²) Ἀθην. ΙΑ. 288. — (³) Ομ. Ιλ. Α.
246. — (⁴) Ομ. Ὀδ. Ι. 197. — (⁵) Ομ. Ὀδ. Τ. 56. — (⁶)
Ομ. Ιλ. Π. 221.

ἡ ξοῖς, ἡ σμίλη, ἡ ρίνη, ἡ στάθμη, τὰ τέρετρα, καὶ τὸ τρύπανον, ὅμοιότατον πρὸς τὸ σημερινὸν, τὸ διὰ λωρίων κινούμενον, ὡς φυσικώτατα περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (¹).

α . . . . 'Ως δτε τις τρυπῷ δόρυν *νῆιον* ἀνὴρ τρυπάρῳ, οἱ δὲ τ' ἔτεροι ὑποσείουσιν *ἰμάτι*, ἀψάμενοι ἐκάτεροι, τὸ δὲ τρέχει ἐμμενὲς ἀελ. »

Απέδιδον δὲ τῶν ἐργαλείων τούτων σῆλων τὴν ἐφεύρεσιν οἱ ἀρχαῖοι εἰς τεχνίτην τινὰ, ὃν ὠνόμαζον Δαίδαλον.

Μεταλλουργία.

Ἡν δὲ καὶ ἡ Μεταλλουργία κατ' ἔκείνην τὴν ἐποχὴν οὐ μόνον γνωστὴ, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνεπτυγμένη, ὥστε καὶ ἴδιαιτερον εἶχε Θεὸν προστάτην, τὸν Ἡφαιστον. Ὄλόκληροι οἱ τοῖχοι τῶν οἰκοδομημάτων, ὡς εἴδομεν, τῶν ὑπογείων θησαυρῶν, τῶν ναῶν, ὡς τῆς Χαλκιοίκου, καὶ αὐτῶν τῶν πολυτελῶν οἰκιῶν (²), κατεκαλύπτοντο ὑπὸ χαλκοῦ, καὶ ἐνὶστε ἵσως καὶ ὑπὸ πολυτίμων μετάλλων. Ἀλλὰ καὶ συνηθέστατος ἐν χρήσει ἦν τότε εἰσέτι ὁ χαλκὸς, καὶ ἐξ αὐτοῦ κατεσκευάζοντο παντοῖα σκεύη καὶ ὅπλα ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἔτερα δ' εἰσήγοντο ἔξωθεν, ὡς ἐκ Κύπρου ὁ θώραξ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἥλακάτη χρυσῆ, τάλαροι ἀργυροῖ, ἀσάμινθοι (κάδδοι) ἀργυροῖ ἐξ Αἰγύπτου (³), κρατῆρες ἀργυροῖ ἐκ Σιδῶνος (⁴).

Ἀλλ' οὐδ' ὁ σίδηρος ἦν ἄγνωστος, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν στίχων τῆς Φορονίδος τοῦ Ἐλανίκου, παρατιθεμένων ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου (⁵), καθ' οὓς οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι

(¹) Ὁμ. Ὀδ. I. 384. — (²) Ὀδ. Δ. 72. Η. 26. — (³) Ὁμ. Οδ. Δ. 126. — (⁴) Ὁμ. Ιλ. Ψ. 741. — (⁵) Εἰς Ἀργον. Δ. 1126 κτλ. καὶ 1473.

« *Εὖρον ἐν οὐρείησιν τάπαις ηὔετα σίδηρον,*

Εἰς πῦρ τ' ἥρεγκον, καὶ ἀριτρεπὲς ἔργον ἔδειξαν. »

Εἰς δὲ πολυτελείας κοσμήματα ἦσαν καὶ ἄλλα μέταλλα γνωστὰ καὶ ἐν χρήσει, ὁ μόλυβδος, ὁ κασσίτερος, χυανοῦν τι μέταλλον καλούμενον κύανος, ὁ λευκὸς τίτανος, καὶ τέλος ὁ ἄργυρος καὶ ὁ χρυσός.

Συνήθως δὲ κατειργάζοντο τὰ μέταλλα ταῦτα διὰ σφυρηλασίας, καὶ ὠνομάζοντο τότε ἔκκρουστα (*crustæ*)⁽¹⁾, καὶ τὰ διάφορα μέρη αὐτῶν συνεδέοντο διὰ δεσμῶν⁽²⁾, ἡ ἥλων⁽³⁾, ἡ γόμφων, ὡς περιγράφεται ὑπὸ Παυσανίου⁽⁴⁾ ἀρχαιότατόν τι ἄγαλμα ἐν Σπάρτῃ. « *Διὸς ἄγαλμα ἐκ χαλκοῦ, παλαιότατον πάντων ὅποσα ἔστιν ἐκ χαλκοῦ· διὸς δὲ λογοῦ γάρ οὐκ ἔστιν εἰργασμένον, ἐληλαμένου δὲ ιδίᾳ τῷ μερῷ καθ' αὐτὸν ἐκάστου, συνήρμοσται τε πρὸς ἄλληλα, καὶ ἥλοι συνέχονται αὐτὰ μὴ διαλυθῆναι.* »

'Αλλ' οὐδ' ἡ χώνευσις τῶν μετάλλων ἦν ὅλως ἄγνωστος τότε, ἀν καὶ ὁ Παυσανίας⁽⁵⁾ ἀρνήται τοῦτο, ἔσως δίκαιον ἔχων ὡς πρὸς μόνον τὸν σίδηρον. Διότι καὶ ὁ Ἡσίοδος⁽⁶⁾ καὶ ὁ Ὅμηρος⁽⁷⁾ ρήτως ἀναφέρουσι χόανα. Τὰ δὲ λοιπὰ μνημονευόμενα τῶν Μεταλλουργῶν ἐργαλεῖα ἦσαν ὁ ἀκμῶν καὶ τὸ ἀκμοθετον, ἡ σφύρα, ὁ βαιστήρ (μονοκέφαλος σφύρα) καὶ αἱ φύσαι. 'Ἐκ τῶν μετάλλων δὲ τούτων κατεσκευάζοντο κοσμήματα ώραῖα διὰ τὴν ποικιλίαν οὐ μόνον τῶν σχημάτων, ἀλλὰ προσέτι καὶ τῶν χρωμάτων αὐτῶν. Οὕτως ἀναφέρονται Θαυμαστικῶς οἱ τρίποδες τοῦ Ἡφαίστου⁽⁸⁾, καὶ ἡν ἀριστούργημα εἰς τὸ εἶδός της ἡ πανοπλία τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἡς αἱ περικνημίδες εἶχον ἀργυρᾶ ἐπι-

⁽¹⁾ Αἰσχ. Ἐπτ. ἐπ. Θ. 525.—⁽²⁾ Ἰλ. Ε. 379. — ⁽³⁾ Ἰλ. Α. 633. — ⁽⁴⁾ Γ. 47. — ⁽⁵⁾ Θ. 41. — ⁽⁶⁾ Θεογ. 862. — ⁽⁷⁾ Ιλ. Σ. 464.—⁽⁸⁾ Ὅμ. Ιλ. Σ. 374.

σφύρια, τὸ ξίφος ἦν χρυσόηλον, ὁ κολεὸς ἀργυροῦς μετὰ χρυσῶν ἀορτήρων, καὶ ἡ ἀσπὶς εἶχε δέκα κύκλους χαλκοῦς, ἐντὸς αὐτῶν εἴκοσι λευκοὺς διμφαλοὺς κασσιτέρου, καὶ κατὰ τὸ κέντρον ἔνα μέλανα διμφαλὸν κυάνου, καὶ ἐπὶ πᾶσι, διὰ προσηλωμένων ἐκκρούστων μετάλλων ἀναμφιβόλως, ἐπιπεποικιλμένα τὴν Γοργὼ, τὸν Δῆμον, καὶ τὸν Φόβον. Ὁ δὲ θώραξ, τῆς Κύπρου τεχνούργημα, εἶχε δέκα οἷμους ἢ σειρὰς κυάνου, εἴκοσι κασσιτέρου καὶ δώδεκα χρυσοῦ, καὶ τρεῖς ἵριδωτοι δράκοντες ἤγειροντο πρὸς τὸν τράχηλον (¹). Ἡ ἀσπὶς τοῦ Αἰγείου περιγράφεται πεντάπτυχος, ἔχουσα δύω πτυχὰς χαλκοῦ, δύω κασσιτέρου, καὶ τὴν μεσαιτάτην χρυσοῦ (²). Αἱ δὲ περιγραφαὶ τῆς τοῦ Ἡρακλέους ἐν τῷ διμωνύμῳ τοῦ Ἡσιόδου ποιήματι, καὶ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Ἰλιάδι (³), εἰσὶ δύω πλαστικὰ ἔπη, ἀποχυήματα φαντασίας ζωηροτάτης, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς δυνάμεως τῆς τότε τέχνης ἐμμεσος κἄν ἀπόδειξις. Ἡ τοῦ Ἀχιλλέως παρίστα, κατὰ τὸν ποιητὴν, τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὸν δημόσιον καὶ τὸν ἴδιωτικὸν βίον τῶν τότε χρόνων, γάμον, δίκην, μάχην, ἄνδρας γεωργοῦντας ἢ τρυγοῦντας, ποίμνιον βόσκον, λέοντα κατ' ἀγέλης ὅρμωντα, καὶ χορὸν παρθένων καὶ νέων, καὶ πέριξ πάντων, τὸν, κατὰ τὴν δόξαν τῶν ἀρχαίων τὸν κόσμον πάντα περιλαμβάνοντα ὑγρὸν κύκλον τοῦ ὡχεανοῦ. Ἐκ πρώτης ὅψεως ἡ εἰκονικὴ παράστασις τῆς περιγραφῆς ταύτης φαίνεται ἀκατόρθωτος· ἀλλ’ ὁ Γάλλος Quatremère de Quincy (⁴) ἐσχεδίασε τὸ διάγραμμα αὐτῆς, εὐφυῶς τὰς διαφόρους σκηνὰς εἰς ἴδιους διαιρέσας χώρους.

Ἐπορίζοντο δὲ τὰ πολύτιμα ταῦτα μέταλλα κυρίως τότε οἱ Ἑλληνες διὰ τοῦ ἐμπορίου ἐκ τῆς Ἀσίας. Καὶ

(¹) Ὁμ. Ἰλ. Α. 16 – 40. — (²) Ὁμ. Ἰλ. γ. 270. — (³) Σ. 478 – 608. — (⁴) Jupit. Olympien.

δ μὲν χρυσὸς προήρχετο ἵσως ἐκ τῆς Λυδίας, ήτις ἦν καὶ μετὰ ταῦτα πηγὴ αὐτοῦ. Ἀργυροῦν δὲ κρατῆρα ἔλαβεν ὁ Μενέλαος παρὰ τοῦβασιλέως τῆς Σιδῶνος⁽¹⁾, ἐνθα δῆμως πιθανῶς ἐπίσης ὁ ἄργυρος διὰ τοῦ ἐμπορίου μετεβιβάζετο, καὶ ἵσως, καθ' ἀλλαχοῦ λέγει ὁ "Ομηρος"⁽²⁾.

τηλόθερ εξ Ἀλύβης, δθερ ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη.

‘Η δ’ Ἀλύβη αὗτη, δ τόπος τῶν Ἀλυζώνων, νομίζεται ὅτι εἶναι ἡ Χαλύβη εἰς τὰ Καυκάσια. Ἡ ἀφθονία δὲ τῶν ὑλῶν τούτων εἰς τὰ κοσμήματα μαρτυρεῖ μὲν καὶ ὑπὲρ ἐμπορικῆς τινος καὶ κοινωνικῆς ἀχμῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἀλλ’ ἐξηγεῖται κατὰ μέρος καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τότε δὲν κατεκόπτετο εἰς νόμισμα ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος.

Κεραμευτική

‘Ην δὲ καὶ ἡ κεραμευτικὴ γνωστὴ ἐπὶ Ομηροῦ, ἀσκουμένη καθ' ὃν τρόπον καὶ τὴν σήμερον, ώς φαίνεται ἐκ τῶν ἀκολούθων·

*ώς ὅτε τις τροχὸν ἄρμεγον ἐν παλάμησιν
εἴδμενος κεραμεὺς πειρήσεται αἴκε θέησι·⁽³⁾*

καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ομηρον ἀποδιδομένου ποιηματίου, τοῦ ἐπιγραφομένου Κάμινος ἡ κεραμίς. Ἀλλὰ πιθανῶς ἦν τότε ἔτι ἡ τέχνη αὗτη εἰς νηπιότητα, καὶ βάναυσα μόνον τεχνουργήματα παρῆγε, δι' ὃ καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς σπανίως ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν συγχρόνων.

(¹) Ομ. Οδ. Α, 645.—(²) Οδ. Β, 525.—(³) Ιλ. Σ, 600.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Πλαστική.

Αλλ' ἀν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν τεκτονικὴν, ὡς κλάδοι τέχνης εἰς τὸν ἄνθρωπον γρήσιμοι, ἀνεπτύχθησαν μέχρι τινος ἐπὶ τῶν παναρχαίων ἐκείνων χρόνων, δὲν εἶχε τὸ αὐτὸν ἐνδόσιμον καὶ τὴν ἀγάλματοποιίαν, ητίς εἶναι θυγάτηρ τῆς φιλοκάλου πολυτελείας. Η τέχνη αὗτη εἰς τρία τινὰ μάλιστα χρησιμεύει, τὴν εἰς τῆς θρησκείας τὴν ὑπηρεσίαν, σωματοποιοῦσα, καὶ ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποβάλλουσα τ' ἀντικείμενα τῆς λατρείας, τὴν εἰς διαιώνισιν τῆς μνήμης τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν, τὴν εἰς ἐπικόσμησιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Αλλ' ἀγάλματα Θεῶν δὲν ἔδύναντο νὰ ὑπάρχωσιν εἰσέτι, ὅταν οἱ Πελασγοὶ οὐδὲν ὄνόματα οὐδὲ σύμβολα Θεῶν εἶχον, ὡς καθ' Ἡρόδοτον (¹) ἐμαρτύρουν οἱ Δωδωναῖοι περὶ αὐτῶν. Ο αὐτὸς συγγραφεὺς προστίθησιν ὅτι πρῶτος ὁ Ὁμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος συνέθεντο θεογονίας παρὰ τοῖς Ἑλλησιν· ἀλλὰ διὰ τούτου αἰνίττεται βεβαίως ὅτι τὰς ἥδη ὑπαρχούσας καὶ διεσπαρμένας θεογονικὰς ἴδεας ἐστιγούργησαν καὶ ἀνήγαγον εἰς ἄρτιον σύστημα, οὐχὶ ὅτι πρὸ αὐτῶν δὲν ὑπῆρχε παντάπασι παρ' Ἑλλησι θεογονία, διότι τότε ὁ Ὁμηρος, προοιμιάζων εἰς τὰ ἔπη του διὰ τῶν λέξεων «Δητοῦς καὶ Διὸς υἱὸς», δὲν θὰ ἐνοεῖτο, ἀν αἱ συγγένειαι καὶ τὴν ἀτομικὴν τῶν Θεῶν ἱστορίαν δὲν ἦσαν ἥδη γνωσταὶ καὶ δημώδεις παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Καὶ μαρτυρεῖ μάλιστα ὁ Ἡρόδοτος ὅτι πολλοὺς Θεοὺς εὔρον αὐτοὶ οἱ Πελασγοὶ, ἀν καὶ ἄλλους λέγει ὅτι παρέλαβον παρ' Αἰγυπτίων καὶ παρὰ Λιβύων (²).

(¹) B, 52.—(²) B. 50.

Ἐπομένως ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ τὴν Ἀσίαν
 ἐν εἶχε πρώτην πηγὴν, ως εἶχεν αὐτὴν τὸ Ἑλληνικὸν
 θνος, διεμορφώθη ὅμως κατ' ίδεας τὸ πλεῖστον ιθαγε-
 σεῖς, πολὺ πρὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Εἰς τὴν πρώτην
 αὐτῆς περίοδον διά τε τῆς τέχνης τὴν ἐντελῆ ἀδυνα-
 μίαν, καὶ διὰ τὸ ἔτι ἀδιάκριτον καὶ ἀόριστον τῶν θρη-
 σκευτικῶν ἀντιλήψεων, κατ' ἄρχας παρίστων τοὺς Θεοὺς
 πὶ τῆς γῆς, ως εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἀρχαιοτάτας καὶ
 τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας θρησκείας, ἀκατέργαστα
 φυσικὰ ἀντικείμενα, οἷον ξύλα καὶ λίθοι, καθ' ἂ καὶ δὲ
 Παυσανίας ρήτως ἀποφαίνεται (¹). «τὰ δὲ ἔτι παλαιότερα
 καὶ τοῖς πᾶσιν Ἑλλησιν τιμὰς θεῶν ἀπὸ ἀγαλμάτων εἶχον
 ἀργοὶ λίθοι » (²). Ἐμεινον δὲ τοιαῦτα τινὰ ἀντικείμενα
 ἐκ τῆς ἀρχαίας λατρείας καὶ εἰς τὴν ἴστορικὴν ἐποχὴν
 σεβάσμια παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ως πανάρχαιοι τῶν θεῶν
 παραστάσεις· οὕτως ἐλατρεύοντο ὑπὸ σχῆμα λίθου
 ἀργοῦ δὲ Ἔρως ἐν Θεσπιαῖς κατὰ Παυσανίαν (³), αἱ
 Χάριτες ἐν Ὀρχομενῷ (⁴), ὁ Ἡρακλῆς ἐν Υγρτῷ (⁵),
 ὁ Ζεὺς παρὰ τὸ Γύθειον ως Καππώτας (καταπαύ-
 της) (⁶), ὁμοίως Ζεὺς χυρίως ἦν καὶ δὲ ἐν Δελφοῖς τι-
 μώμενος Πέτρασσος (⁷), ὁ ἐστὶν δὲ λίθος, ὃν δὲ
 Κρόνος ὑπετίθετο λαβῶν παρὰ τῆς Ρέας καὶ κατα-
 πιὼν ἀντὶ τοῦ Διός. Ἐκαλεῖτο δὲ αὐτὸς καὶ Βαίτυλος,
 ἐκ τοῦ ὅτι δῆθεν ἡ Ρέα εἶχε καλύψει αὐτὸν διὰ βαίτης
 ἢ δέρματος. Ἡν δὲ ἀληθῶς ἡ ἐπωνυμία αὗτη ἡ Φοι-
 νικικὴ Βέθελ, δηλοῦσα, ως καὶ ἐν τῇ Ἐβραϊκῇ, οἷχος
 αὐτοῦ ἡ οἷχος Κυρίου, καθὼς ὠνομάζοντο πολ-
 λάκις παρ' Ιουδαίοις οἵ καθιερούμενοι λίθοι (⁸). Ἐν Φα-
 ραῖς τῆς Ἀχαίας ἵσταντο τριάκοντα τετράγωνοι λίθοι·
 «Τούτοις σέβενσιν οἱ Φαρεῖς ἑκάστου θεοῦ τινος ὄγομα ἐπι-
 λέγοντες λέγει ὁ Παυσανίας (⁹). ἐν Σικυῶνι καὶ ἡ πα-

(¹) Z. 22. — (²) Ιδε καὶ Κλήμ. Προτρεπτ. — (³) Θ. 27. —

(⁴) Αὐτ. 32. — (⁵) Αὐτ. 24. — (⁶) Αὐτ. Γ. 22. — (⁷) Αὐτ.

1, 24. — (⁸) Γενεσ. ΚΗ. 18, 19. — (⁹) Z. 22.

τρώα "Αρτεμις ἦν κίων, καὶ ὁ μειλίχιος Ζεὺς πυρα-
μίς (¹). ὁ ἐν Θήβαις Διόνυσιος ὁ περικιόντος
ἦν κίων κισσῷ εἰλιγμένος (²). ἐν Σάμῳ ἦν ἡ "Ηρα σανίς
(³). ἐν Σπάρτῃ ὁμοίως οἱ Διόσκουροι ἦσαν δόκανα,
δύο παράλληλα ξύλα δι' ἐγκαρσίων συνδεδεμένα (⁴).
Καὶ ἡ προστάτις δὲ τοῦ "Αργους, ἡ ἐν τῷ Ἡραίῳ λα-
τρευομένη "Ηρα, νομίζεται ὑπὸ Θειρσίου (⁵) καὶ Μυλ-
λέρου (⁶) ὅτι ἦν κίων καὶ αὐτή· διότι ἐν Κλήμεντι (⁷)
ἀναφέρονται δύο γωρία ἔχ τῶν παλαιῶν ποιημάτων,
τῆς Φορωνίδος καὶ Εύρωπίας, λέγοντα ὅτι «ἐκθρησαν
κίονα μακρὸν ἀράσση», καὶ ὅτι ἐκρέμασαν ἀκροθίνια ἐκ
«κίονος ὑψηλοῖο». Δὲν νομίζομεν ὁμως τὴν εἰκασίαν ταύ-
την δρθήν, διότι ὁ Παυσανίας (⁸) λέγει· «παρὰ δὲ αὐτῇ
ἔστιν ἐπὶ κίονος ἄγαλμα "Ηρας ἀρχαῖον», καὶ ἐπιφέρει ὅτι
τὸ ἀρχαιότατον ἄγαλμα τῆς Θεᾶς ἦν ἔργον Πειράσου
τοῦ "Αργου ἐκ Τίρυνθος. Ἡ "Ηρα ἄρα δὲν ἦν κίων,
ἀλλ' ἐπὶ κίονος ἴστατο τὸ ἄγαλμα αὐτῆς.

'Επήγαζον δὲ πιθανῶς αἱ πλεῖσται τῶν τοιούτων θείων
παραστάσεων ἐξ ἀναθημάτων. 'Ως δὲ Βαίτυλος ἦν, καθ' ἄ-
ειπομεν, λίθος τῷ Θεῷ καθιερωθεὶς, οὗτω καὶ δὲ 'Α-
γυιεὺς 'Απόλλων, ώς φαίνεται καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων
τῆς 'Αμβρακίας (⁹), παρὰ Δωριεῦσιν, ἐν 'Αθήναις, ἐν
Δελφοῖς, ἦν κίων κωνοειδής (¹⁰). διότι τοιοῦτοι κίονες ἐτί-
θεντο παρὰ ταῖς ἀγυιαῖς ώς ὁδοδεῖκται καὶ σῆροι, καὶ
φυσικῷ τῷ λόγῳ καθιεροῦντο εἰς τὸν προστάτην τῶν ἀ-
γυιῶν 'Απόλλωνα, καὶ μετὰ ταῦτα, ώς ἱεροὶ τοῦ Θεοῦ,
ἐλατρεύοντο ἐνίστε καὶ ώς παραστάσεις αὐτοῦ.

(¹) Παυσ. Β. 9.—(²) Κλημ. Στρωμ. Α. 348.—(³) Καλλίμ.
ἐν Εὔσεβ. Προπ. Εὐαγγ. 8.—(⁴) Πλουτ. π. φιλαδ.—(⁵) Epoch.
d. bild. Künst. — (⁶) Handb. d. Arch. §. 66. — (⁷) Στρωμ.
Α. 24. — (⁸) Β. 17.—(⁹) Millingen, Anc. Coins, 1831. 3,
19, 21.—(¹⁰) Müll. Dor. I. 299. DENKM. 1.—2.

Τοιαύτη τις πρέπει νὰ ὑποτεθῇ καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν λε-
γομένων, Ἐρυμάνθινῶν καὶ ἡ τῶν Ἐρυμάνων. Οἱ ἐπὶ^{τῆς} καθάρσεως τῶν ὁδῶν καὶ πρὸς ἐπίστρωσιν αὐτῶν
παρασωρευόμενοι λίθοις ἐθεωροῦντο ως ἵεροι εἰς τὸν προ-
πάτην τῶν θεῶν Ἐρυμῆν. Ταῦτα ἦσαν τὰ Ἐρυμαῖα,
αἱ «λιθολογίες Ἐρυμείω ἴδρυσιες»⁽¹⁾. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λό-
γον καὶ οἱ Ὀροί, καὶ αἱ ὁδομετρικαὶ τετράγωνοι στήλαι,
φιεροῦντο ἐπίσης εἰς τὸν Ἐρυμῆν, καὶ ἐπομένως ἔκο-
σμοῦντο ἐνίστε μετὰ ταῦτα καὶ διὰ τῆς κεφαλῆς καὶ ἄλ-
λων ἐμβλημάτων τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τριῶν μάλιστα καὶ
τεσσάρων κεφαλῶν, ὅπου τρεῖς ἡ τέσσαρες ὁδοὶ συνην-
τῶντο. Αἱ κεφαλαὶ αὗται εἶχον πώγωνα ως ἐπὶ τὸ πο-
λὺ, ως ἀρχαιότατα παρίστατο ἔχων καὶ ὁ Ἐρυμῆς ἀντὶ^{τῆς}
δὲ τοῦ λοιποῦ σώματος, εἶχον αὐτὴν μόνην τὴν τετρά-
γωνον ἄνευ χώλων στήλην, ἐνίστε καὶ μανδύαν εἰς τοὺς
ῶμους, καὶ συνεχέστερον φαλλὸν εἰς τὸ μέσον τῆς στή-
λης. Φαίνεται δ' ὁ τοιοῦτος τῶν Ἐρυμῶν σχηματισμὸς
ἀρχαιότατος, καὶ ἴδιως γεννηθεὶς ἐν Ἀρκαδίᾳ, τῇ τοῦ
Ἐρυμοῦ πατρίδι, διότι ὁ Παυσανίας λέγει: «Περισσῶς γὰρ
δὴ τι τῷ σχῆματι τούτῳ φαίρονται μοι χαίρειν οἱ Ἀρκά-
δες»⁽²⁾.

Παρὰ δὲ τῶν Ἀρκάδων παρεδέχθησαν τῶν τετρα-
γώνων Ἐρυμῶν τὸ σχῆμα καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν Ἀθη-
ναῖοι, παρ' οὓς οἱ γλύπται Ἐρυμογλύφοι μάλιστα
πολλάκις ωνομάζοντο⁽³⁾, καὶ περὶ ὧν λέγει ὁ Παυσα-
νίας⁽⁴⁾: «Ἐρυμῆς τέχνης τῆς Ἀττικῆς. Ἀθηναῖων γὰρ τὸ
σχῆμα τὸ τετράγωνον ἐστὶν ἐπὶ τοὺς Ἐρυμαῖς, καὶ παρὰ τού-
των μεμαθήκασιν οἱ ἄλλοι.» Ως γνωστὸν δὲ⁽⁵⁾, οἱ Πειστρατίδαι
ἔστησαν Ἐρυμᾶς κατὰ πάσας τὰς ὁδοὺς τῆς
Ἀττικῆς, μετ' ἐπιγραφῶν αἵτινες ἐγέφαινον τῆς ὁδοῦ

(¹) Ἀνθολ. Παλ. ΣΤ. 253. — (²) Η. 31. ἴδε καὶ 39 καὶ 48. — (³) Λουκ. Ἔνύπν. 7. — Πλατ. Συμπ.—(⁴) Δ. 23. — Θουκ. Στ. 27. — (⁵) Σίμ. Σωκρατ. π. Φιλοχρον. σ. 228.

τὴν διεύθυνσιν, καὶ ἔμμετρόν τι προσέτι ἡθικὸν περιεῖχον παράγγελμα. Ἐλλ' ἡ ἐργασία αὗτη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων διετηρήθη καὶ μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν κατὰ ζῆλον τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἔτι μᾶλλον διότι εἰς τὸ πανάρχαιον σχῆμα ἀπεδίδετο ἴδιαιτερος θρησκευτικὸς σεβασμός. Οἱ δ' ἀπαντώμενοι εἰς τὰ διάφορα μουσεῖα Ἐρμαῖ ἀνήκουσιν εἰς πάσας ἐπίσης τῆς τέχνης τὰς ἐποχὰς, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς νεωτέρας⁽¹⁾.

Καὶ ἄλλων ὁμών θεῶν ἀγάλματα εἰργάζοντο οἱ ἀρχαῖοι κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Ἐρμῶν τρόπον, πιθανῶς διὰ τὴν αὐτὴν ἀρχικὴν αἰτίαν κοσμήσαντες κίονας, τοῖς θεοῖς ἔκείνοις ἀνατεθειμένους, διὰ τῆς κεφαλῆς ἡ καὶ ἄλλων μελῶν καὶ συμβόλων αὐτῶν, καὶ ὡς παραστάτας αὐτῶν αὐτοὺς μέχρι τέλους λατρεύσαντες. Οὕτως ἦν τετράγωνος ἡ ἐν Κήποις τῶν Ἀθηνῶν ἀρχαία Ἀφροδίτη, περὶ ἣς ὁ Παυσανίας· «Ταύτης γάρ σχῆμα τετράγωνον κατὰ ταύτα καὶ τοῖς Ἐρμαῖς»⁽²⁾. Ὡς καὶ περὶ τῆς ἐν Δήλῳ· «κάτειστο δὲ ἀντὶ ποδῶν ἐξ τετράγωνον σχῆμα»⁽³⁾. Τοιοῦτος καὶ ὁ ἐν Αρκαδίᾳ Ζεύς⁽⁴⁾. ὁ ἐν Λέσσῳ Διόνυσος ὁ Φαλλήν⁽⁵⁾. ἐν Τρικκολώνοις τῆς Αρκαδίας ὁ Ποσειδών⁽⁶⁾. ἐν Μεγαλοπόλει ἡ Ἀθηνᾶ Ἐργάνη, ὁ Αμμων καὶ ὁ Αγυιεὺς Ἀπόλλων⁽⁷⁾, ἔτερα Ἀθηνᾶ, καὶ ἔτερος Ἀπόλλων, καὶ Ποσειδών, καὶ Ἐρμῆς ἀγήτωρ⁽⁸⁾. ἐν Αμύκλαις ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Λευκοφρύνη Ἀρτεμίς, καὶ ἄλλα πολλὰ ἀλλαγοῦ. Ωνομάζοντο δὲ τὰ τοιαῦτα ἀγάλματα, ως ἐκ τῆς ἀρχικῆς τοῦ σχῆματος χρήσεως, Ἐρμαῖ τῶν θεῶν ἔκείνων· καὶ προσέτι τὰ ἀπαντώμενα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σύνθετα ἐκ τοῦ Ἐρμῆς ὄνόματα, ως Ἐρμαθῆνη Ἐρμηρακλῆς⁽⁹⁾.

(¹) DENK. 3. Ἐρμῆς. Τοιχογράφημα. — (²) A, 19. —

(³) Θ', 40. — (⁴) H'. 48. — (⁵) I', 19. — Denk. 4. —

(⁶) H'. 35. — (⁷) H'. 32. — (⁸) H'. 31. — (⁹) Cic. ad Att. I, 4 καὶ 10.

δηλοῦσιν οὐχὶ ἀγάλματα δύο θεῶν συνηγωμένα, ἀλλὰ τὸν θεῶν τούτων Ἐρμᾶς ἢ τετραγώνους στήλας. Τοιαῦτη δὲ πιθανῶς ἦν καὶ τοῦ μετέπειτα ἄλλως ὑπὸ τῶν γλυπτῶν διαμορφωθέντος Ἐρμαφροδίτου ἡ ἀρχή.

Τινὲς (¹) ἐθεώρησαν τὴν ἔργασίαν τῶν Ἐρμῶν ταύτην ὡς τὸν πρῶτον κρῖκον τῆς προόδου τῆς γλυπτικῆς, καὶ τὴν πρώτην αὐτῆς μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἀνοργανίστου φύσεως. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὗτη καὶ ἀπίθανος εἶναι καθ' ἑαυτὴν, διότι φυσικὸν δὲν φαίνεται ἡ τέχνη νὰ διαμορφώσῃ καὶ ἀναπτύξῃ μέχρι τινος τὴν παραστασιν τῆς κεφαλῆς, τοῦ δυσχερεστέρου μέρους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πρὶν ἡ κατορθώσῃ νὰ διακρίνῃ, καὶ βαναύσως κἄν, τὰ ἐπίλοιπα μέλη. Προσέτι δ' οὐδὲν ἀπόδειξίς τις ἴστορικὴ στηρίζει τὴν θεωρίαν ταύτην· ἔχ τῶν τριῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἡρας, ἀ εἰδεν ὁ Παυσανίας εἰς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἀργους (²), οὐδὲν ἐφαίνετο παρέχον τοιαύτης τινὸς προόδου σημεῖον, διότι ἐξ ἐναντίας τὸ ἀρχαιότατον ἦν «καθῆμενον ἀγαλμα οὐ μέγα», καίτοι κατεσκευασμένον ἐκ ξύλου ἀχράδος, καὶ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν γλύπτην Πείρασον, ὅστις ὑπετίθετο ζήσας πεντήκοντα ἔτη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν.

Δὲν εἶναι ἄρα δυνατὸν, ὅταν ἐν τῇ ἐποχῇ τῶν ξοάνων ἡ τέχνη διεμόρφου ὄλοκληρον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἐν τοῖς πολὺ μεταγενεστέροις χρόνοις, ὅτε κατειργάζετο τὸν λίθον, ν' ἀδυνατῇ νὰ παραστήσῃ ἔτερόν τι πλὴν τῆς κεφαλῆς· ἀλλ' ὡς πιθανώτερον πρέπει νὰ ἐκληφθῇ, ὅτι ἡ γλυπτικὴ διαμόρφωσίς ὄλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἥρεται ἀπὸ αὐτῶν τῶν σπαργάνων τῆς τέχνης, καὶ ἅμα ἀνέπτυξεν ἡ μυθολογία τὰς ἀνθρωπομόρφους της ἀντιλήψεις· ὁ δὲ τῶν Ἐρμῶν σχηματισμὸς ὅτι εἶναι τυχαῖον σύμπτωμα ἐν τῇ τέχνῃ.

(¹) Müller Hændb. d. Arch. 67. — (²) B. 17.

Ὑπῆρχον δὲ θεῶν ἀγάλματα, ἀναφερόμενα καὶ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἐπ' αὐτῆς ἡδη τῆς ἥρωικῆς ἐποχῆς. Καὶ πολλὰ μὲν τῶν ὅσα ὁ ποιητὴς ὀνομάζει ἀγάλματα ἦσαν ἵσως ἀπλῶς ἀναθήματα, ώς ὅταν λέγῃ⁽¹⁾.

*«Εἰ δέ κεν εἰς Ἰθάκην ἀφικούμεθα πατρίδα γαῖαν,
αἰψά κεν Ἡελίῳ Υπερίονι πίονα τηδὸν
τεύξομεν, ἔρθαλε θεῖμεν ἀγάλματα πολλὰ καὶ ἐσθλά».*

Μνημονεύει ὅμως καὶ βῆτῶς τοῦ ἀγάλματος τῆς ἐν Τροίᾳ Ἀθηνᾶς⁽²⁾. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ἀγάλματα ὑπῆρχον ἀφ' ἣς ἐποχῆς καὶ ναοὶ, διότι ὁ ναὸς ὠκοδομεῖτο διὰ τὸ ἀγαλμα, ώς κατοικία αὐτοῦ, οὐδὲ εἶχεν ἄλλον λόγον ὑπάρξεως. Ὅταν ὁ Σύλλας ἀφήρεσε τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἐξ Ἀλαλκομενῶν, παρημελήθη τὸ ιερὸν «ἄτε ηρημωμένης (γρ. ηρημωμένον) τῆς θεοῦ λέγει ὁ Παυσανίας⁽³⁾.

Μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι καὶ ἄλλα ως εἰς τὴν ἐποχὴν ἔκεινην ἀνήκοντα, οἷον ὁ Παυσανίας τὸ Διονύσου ἀγαλμα, ἔργον Ἡφαίστου, ἦτοι χαλκοῦν, ὃ ἔλαβεν ὁ Εύρύπυλος ἐκ τοῦ Ἰλίου ἀλόντος⁽⁴⁾, καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς, ὃ ἀνέθηκεν ὁ Ὁδυσσεὺς εἰς τὴν Σπάρτην⁽⁵⁾, καὶ τὸ ξόανον τῆς ὀρθίας Ἀρτέμιδος, ὃ ἔφερεν ὁ Ὁρέστης ἐκ τῆς Ταυρίδος⁽⁶⁾, τὰ τοῦ Ἐρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἔργα Ἐπειοῦ, τοῦ κατασκευάσαντος τὸν Δούριον ἵππον, ἀναθήματα δὲ τῆς Υπερμνήστρας εἰς Ἀργος⁽⁷⁾, τὸ τῆς Ἡρας εἰς τὸ Ἡραῖον, ἔργον Πειράσου⁽⁸⁾, τὸ τοῦ Ἀρεως, ὃ οἱ Διόσκουροι ἔφερον ἐκ Κολχίδος παρὰ τὸν Εύρώταν⁽⁹⁾, τὸ τοῦ Ἐρμοῦ ξόανον, ἀνάθημα Κέχροπος ἐν Ἐρεχθείῳ⁽¹⁰⁾, καὶ ἄλλα πάμπολλα, ἐν οἷς καὶ ὅλα τὰ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν ἀρ-

(1) Οδ. Μ. 345.— (2) Ιλ. Ζ'. 303.— (3) Θ'. 33.—

(4) Ζ, 19.— (5) Γ'. 12.— (6) Γ'. 16.— (7) Β'. 19.—

(8) Β'. 17.— (9) Αὐτ.— (10) Α'. 29.

Τὰ πλεῖστα δὲ τῶν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀποδιδο-
μένων ἀγαλμάτων μνημονεύονται ως ξόανα, ὁ ἐστιν
ἐκ ξύλου ἔξεσμένα, καὶ ὁ Πλούταρχος μάλιστα πρό-
χειρον ἔχει τούτου τὸν λόγον, ὅτι πρὸς παράστασιν
θεῶν καταλληλότερον ἦν τὸ ὄργανικὸν ξύλον τοῦ ἀψύ-
γχου λίθου ἢ τοῦ μετάλλου, γεννήματος γῆς ἀγόνου
καὶ διεφθαρμένης (³).

Ἐξ αὐτῶν δὲ τὰ ἴδιως λεγόμενα Παλλάδια,
κατ' ἀρχὰς μὲν πάντως παραστάσεις τῆς Παλλάδος
ἐνόπλου καὶ πολιούχου, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλους παρι-
στῶντα θεοὺς ἔκατέρους γένους, ἵσαν ἀγάλματα ὀρθὰ
συνήθως, ἐπὶ κίονος ἴσταμενα, ώπλισμένα δὲ, καὶ ἔχον-
τα ἀσπίδα καὶ δόρυ, καθὰ περιγράφονται ὑπὸ διαφό-
ρων συγγραφέων, καὶ ἴδιως ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρ-
νασσέως (⁴), Στράβωνος (⁵) καὶ Εὐσταθίου (⁶) καὶ συνε-
χῶς παρίστανται ἐπὶ δακτυλιολίθων καὶ ἐπὶ ἀγγείων.

Νηπιαζούσης δὲ τότε τῆς τέχνης, ως πρὸς τὴν διά-
πλασιν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, ἥσαν, καθ' ἄγι-
νώσκομεν, τὰ ἀγάλματα ταῦτα εἰσέτι ἀτελῆ τε καὶ
δύσμορφα, οὐδὲ τοὺς πόδας κεχωρισμένους ἔχοντα,
οὐδὲ τὰς χεῖρας μεμακρυσμένας τοῦ σώματος, οὐδὲ
τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτούς. «Οἱ γὰρ πρὸ τούτου (τοῦ Δα-
δάλου) τεγγίται κατεσκεύαζον τὰ ἀγάλματα τοῖς μὲν ὅμ-
μασι μεμυκότα, τὰς δὲ χεῖρας ἔχοντα καθειμένας καὶ ταῖς
πλευραῖς κεκολλημένας» λέγει ὁ Διόδωρος (⁷), καὶ ὁ

(¹) Ἀπολλόδ. Γ. 12.—Διόδ. Ἀποσπ. Β. σ. 640.

(²) Α. 26.—(³) Ἐν Εὔσεβ. Προπ. Εὐαγ. Γ, 8.—(⁴) Α, 69.

— (⁵) ΙΓ, σ. 601.—(⁶) Εἰς Ἰλιάδ. Ζ. σ. 627. — (⁷) Δ, 76.

Σχολιαστής τοῦ Πλάτωνος (¹) «τῶν πάλαι δημιουργῶν πλαττόντων τὰ ζῶα συμμεμυκότας ἔγεντα τοὺς ὄφθαλμοὺς καὶ οὐ διεστηκότας τοὺς πόδας, ἀλλ' ἐστῶτα σύμποδα».

Ἐνεκα δὲ τῆς ἀσχημίας τῶν ξοάνων τούτων λέγονται αἱ θυγατέρες τοῦ Ηροίτου βασιλέως τῆς Τίρυνθος, περιφρονήσασαι τὸ τῆς Ἡρας, ὅτε εἶδον αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς μανίαν περιπεσοῦσαι (²). καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, ἐκινήθη εἰς γέλωτα ὁ Παρμενίσκος ἐνώπιον τοῦ ἐν Δήλῳ ἀρχαῖκου καὶ δυσμόρφου τῆς Λητοῦς ξοάνου (³).

Καταγωγὴ τῆς γλυπτικῆς.

Ο τοιοῦτος τῆς παναρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης χαρακτὴρ ἔπεισέ τινας ὅτι αὐτὴ ἔλκει ἐξ Αἰγύπτου τὴν καταγωγὴν, διότι δῆθεν τὰ αὐτὰ γνωρίσματα ἔχουσι καὶ τὰ Αἰγυπτιακὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς. Ἀλλὰ τὸν διεσχυρισμὸν τοῦτον ἀνήρουν αὐτοὶ οἱ Αἰγύπτιοι, οἵτινες, κατὰ τὸν Διόδωρον πάλιν (⁴), ἔλεγον «τὸν βυθμὸν τῷρ ἀρχαίων κατ' Αἴγυπτον ἀρδριάτων τῷρ αὐτῷρ εἴραι τοῖς ὑπὸ Δαιδάλου κατασκευασθεῖσι τοῖς "Ελλησιν" ὥστε, κατ' αὐτοὺς, Αἰγυπτιακὰ ώμοίαζον οὐχὶ τὰ προδαιδάλεια ἀγάλματα, ἀ περιγράφει ὁ Διόδωρος, ἀλλὰ τὰ ὄλως ἔκείνων διάφορα ἔργα αὐτοῦ τοῦ Δαιδάλου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ως ἐντελῶς μεταρρυθμίσας τὴν γλυπτικὴν, ως «πρῶτος δημιατώσας» (τ' ἀγάλματα) καὶ «διαβεβηκότα τὰ σκέλη ποιήσας, ἔτι δὲ τὰς χεῖρας διατεταμέρας ποιῶν» (⁵). Ἀλλὰ καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἡ μαρτυρία αὗτῇ πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ως πρόληψις, ἡ ως μία τῶν ἐθνικῶν ἔκείνων καυχήσεων, αἵτινες ἦσαν συγηθέσταται εἰς αὐ-

(¹) Μέν. σελ. 97.— (²) Ἀπολλόδ. Β, 2.— (³) Ἀθίν. ΙΔ, σελ. 614.— (⁴) Α. 97.— (⁵) Διόδ. Δ. 76.

τούς· διότι ἡ ἀντιπαράθεσις τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλληνικῶν προϊόντων τῆς γλυπτικῆς πρὸς τὰ αἰγυπτιακὰ ἀποδείχουσιν ὅτι οὐ μόνον ταῦτα οὐδὲν ἔχουσι τῶν εἰς ἐκεῖνα ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἀποδιδομένων γνωρισμάτων, ἀλλ' ὅτι καὶ οὐδ' ὄμοιότης κυρίως μεταξὺ ἀμφοτέρων ὑπάρχει, πλὴν τοῦ κοινοῦ τύπου τῆς ἀτελείας, ὃν φέρει πᾶσαν πιάζουσα τέχνη, οἵα τότε ἦν ἡ Ἑλληνικὴ, καὶ οἵα ἔσεινε σχεδὸν πάντοτε ἡ Αἰγυπτιακή.

Τὴν διαφορὰν ταύτην μεταξὺ τῶν δύο τεχνῶν ἀναγνωρίζει ρήτως καὶ ὁ ἀριστος τεχνογνώστης τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Παυσανίας, ὅταν λέγῃ⁽¹⁾· «Τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἡρακλέους ἐρ Ἐρυθραῖς (τῆς Ἰωρίας) οὔτε τοῖς Αἰγυραῖοις, οὔτε τῷ Ἀττικῷ τοῖς ἀρχαιοτάτοις ἐμφερές. Εἰ δέ τι καὶ ἄλλο, ἀκριβῶς ἔστιν Αἰγύπτιον». Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ⁽²⁾· «Ο μὲν δὴ Πύθιος καλούμενος καὶ ὁ Δεκατηφόρος Αἰγυπτίοις μάλιστα ἐοίκασι ξοάροις· ὅτε δὲ Ἀρχηγέτην ἐπονομάζουσιν, Αἰγυρητικοῖς ἔργοις ἔστιν δμοιος». Καὶ ἡ ἐτέρα δὲ περικοπὴ αὐτοῦ αὗτη⁽³⁾, «Ο ἐν Ἀργείῳ Ἀπόλλων ἦρ ἀράθημα Δαραοῦ. Ξόαρα γάρ δὴ τότε εἶραι πείθομαι πάντα, καὶ μάλιστα τὰ Αἰγύπτια», ἀποδεικνύει ὅτι ὁ περιηγητὴς διέκρινε μεταξὺ τῶν παναρχαίων Ἑλληνικῶν τεχνουργημάτων καὶ τῶν Αἰγυπτίων, ὡν ὑπῆρχόν τινα ἐν Ἑλλάδι, ώς ἦτο ἐπόμενον ἐκ τῆς ἐπιμιξίας τῶν δύο τόπων. Τοιαῦτα ἦσαν καὶ «τὰ ἀγάλματα τοῦ ἐν Μεσσήνῃ γυμνασίου, ποιήματα ἀνδρῶν Αἰγυπτών»⁽⁴⁾.

Οἱ τὴν γνώμην ὅμως τῆς ἐξ Αἰγύπτου καταγωγῆς τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης προτείναντες, στηρίζουσιν αὐτὴν ἐπ' αὐτῶν τούτων τῶν γωρίων, ἀτινα κατ' αὐτῆς μᾶλλον ἡ ὑπὲρ αὐτῆς μαρτυροῦσι. Καὶ ἔτεραι δέ τινες φιλολογικαὶ ἡ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, ἃς ἐπικαλοῦνται δὲν μᾶς φαίνονται πολὺ ἀποδεικτικώτεραι. Οὕτως ἀναφέρουσι

(¹) Ξ, 5.—(²) Α, 42.—(³) Β, 19.—(⁴) Παυσαν. Δ, 22.

τὸ παρὰ Διοδώρῳ γωρίον (¹) «Τὸ ἐν Σάμῳ ξόαρον τοῦ Ἀπόλλωνος ἦν τὸ πλεῖστον παρεμφερὲς τοῖς Αἰγυπτίοις, ἔχοντες παρατεταμένας, καὶ πόδας συμβεβηκότας». Ἐλλούς δὲ τὸ πλεῖστον μόνον, ἀρα οὐχὶ καθ' ὅλα τῷ αἰγυπτίῳ ὅμοιον, βεβαιώς δὲ κατὰ μόνην τὴν ἀρχαικὴν αὐτοῦ ἀτέλειαν καὶ δυσμορφίαν.

Τὸ ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα (²) ὁ Δαιδαλος ἐμιμήθη τὴν πλοκὴν τοῦ λαβυρίνθου ἐξ Αἰγύπτου, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀφορᾶ οὐχὶ τὴν γλυπτικὴν, ἀλλὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, δὲν φαίνεται καν οὐδὲν ἐντελῶς ἀληθές, διότι ὁ ἐν Αἰγύπτῳ εἶχεν ἕτερον χαρακτῆρα ὑπερμεγέθους καὶ πολυπλόκου ὑπεργείου οἰκοδομήματος, καὶ οὐχὶ κυρίως δρύγματος, οἷος εἶναι ὁ ἐν Κνωσσῷ λαβύρινθος. Ἐλλως τε δὲ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸν ἐλληνικῆς μᾶλλον κρίνεται καταγωγῆς, καὶ συγγενὲς τῇ λέξει λαύρα.

Ἡ ἐπὶ τῶν Ἀττικῶν τετραδράγμων ἐπιτετυπωμένη κεφαλὴ Ἀθηνᾶς εἶχε τῷ ὅντι ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ μέχρις Ἀλεξάνδρου τύπον ὅμοιότατον πρὸς τὸν τῆς Αἰγυπτίας Ἰσιδος. Ἐλλούς δὲ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς, ἀν δχὶ ἐν γένει, τούλαχιστον ἴδιως τῆς ἐν Ἀθήναις Πολιάδος, ἐταυτίζετο, ως φαίνεται, μετὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς θεότητος Νηλοῦ (³), εἴτε ἀπὸ τῶν χρόνων, καθ' οὓς εἰς Σάιν ἐπέμφθη ἀττικὴ ἀποικία περὶ τὴν κέ. Ὄλυμπιάδα, εἴτε καὶ ἐκ πολὺ ἀπωτέρας ἀρχαιότητος. Αὐτὸς λοιπον τοῦτο, ὅτι ἡ ἐξ Αἰγύπτου προελθοῦσα θεότης διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν τὸν Αἰγυπτιακὸν τύπον, φαίνεται κυροῦν μάλιστα ὅτι αἱ λοιπαὶ τῶν θεῶν παραστάσεις, αἱ μὴ σώζουσαι ἔχνος τοιούτου ρυθμοῦ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις καιροῖς, οὔτε θρησκευτικὴν οὔτε καλλιτεχνικὴν ἐξ Αἰγύπτου εἶχον καταγωγήν.

(¹) Α, 98.—(²) Α, 64.—(³) Πλάτ. Τψ. Σελ. 21.

Ο Διόδωρος διηγεῖται (1) ότι δύω ἀρχαιότατοι Ἐλλήνες τεχνῆται, ὁ Τηλεκλῆς καὶ ὁ Θεόδωρος, ἀπεδήμησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Καὶ τοῦτο μὲν δύναται νῦν ἀμφισητηθῆναι· διότι, κατ' αὐτὸν τὸν Διόδωρον (2), ἡ Αἴγυπτος πέρι τοῦ Ψαμμητίχου ἔμενεν ἀπροσπέλαστος τοῖς ξένοις καὶ ἀνεπίθατος· γνωστὸν δ' ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τοῖς τὴν ξένην ἀποδημίᾳ περιεποίει τι τὸ θαυμάσιον, εἴτε οὖν καὶ αἱ πολλαὶ περὶ μεμακρυσμένων ὄδοις ποριῶν ἐπισήμων ἀρχαίων ἀνδρῶν πολλάκις μυθώδεις διηγήσεις. Ἀλλὰ καὶ ἀκριβῆς ἀνῆναι τοῦ Διοδώρου ἡ πληροφορία, οὐδὲν ἀποδεικνύει περὶ τῆς ἐν γένει ἐξ Αἴγυπτου προελεύσεως τῆς Ἐλληνικῆς γλυπτικῆς, διότι οἱ δύω καλλιτέχναι εἴκεινοι οὐδέποτε ἐξελήφθησαν ως οἱ πρῶτοι καὶ μόνοι ἐν Ἑλλάδι εἰσαγωγεῖς τῆς τέχνης.

Καὶ αἱ καυχήσεις δὲ αὐταὶ τῶν Αἰγυπτίων, ἃς ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει (3), καὶ καθ' ἃς δῆθεν αὐτοὶ πρῶτοι ἀπένειμαν τοῖς θεοῖς βωμούς καὶ ἀγάλματα, πρῶτοι ἐνέγλυψαν εἰς τοὺς λίθους ζῷδια, καὶ πρῶτοι ἐδιδαξαν εἰς τοὺς Ἐλληνας τὰ περὶ τῶν Θεῶν, μέρος μὲν διαψεύδονται ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου, διδάσκοντος ὅτι πολλοὶ τῶν Θεῶν ἔχουσι Πελασγικὴν τὴν καταγωγὴν, ἐν ᾧ εἴτε ἦλθεν ἐξ Αἰγυπτου, ώς ἡ Νηῆθ, διετήρει Λιγυπτιακὸν τύπον καὶ μεταγενεστέρως, μέρος δὲ οὐδὲν ἀποδεικνύουσιν ώς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐλληνικῆς τέχνης, διότι καὶ ἄλλαι Ἀσιαναὶ τέχναι ἦσαν τῆς Ἐλληνικῆς ἀρχαιότεραι, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ ἦσαν καὶ μητέρες αὐτῆς. Αἱ φημιζόμεναι πανάρχαιοι εἰς τὴν Ἑλλάδα Αἰγυπτιακαὶ ἀποικήσεις ἐδύναντο τῷ ὄντι νὰ μεταδώσωσιν εἰς αὐτὴν τὸν Αἰγυπτιακὸν καλλιτεχνικὸν τύπον· ἀλλὰ κατ' ἵσον λόγου ἐπρεπε τὸ αὐτὸν νὰ φέρωσιν ἀποτέλεσμα καὶ αἱ ἐκ Φοινίκης μετὰ τοῦ Κάδμου, καὶ αἱ ἐκ Λυδίας μετὰ τοῦ Πέλοπος, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τοὺς

(1) A, 98.—(2) A, 69.—(3) B, 4.

ἀπωτάτους μάλιστα χρόνους, νὰ ἐπικρατῶσι διάφοροι καλλιτεχνικοὶ ρυθμοὶ, ἐνῷ ὁ τῶν ξοάνων ἐξ ἐναντίας μαρτυρεῖται πανταχοῦ ὡς εἰς χυρίως καὶ ὁ αὐτός. Τινὲς μάλιστα διατείνονται ὅτι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ παρεργότερα τῶν ἀγαλμάτων ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, εἰς τὴν Θέσιν τοῦ σκήπτρου, εἰς τὴν διάθεσιν τῆς κόμης, ἀναγνωρίζουσι τὴν σχέσιν μεθ' ὄλων τῶν ξένων τεχνῶν τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ὡς ἀν ἦτο δυνατὸν ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι πάντα τὰ τότε γνωστὰ ἔθνη κοινὴν νὰ εἶχον οὐ μόνον τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὴν δίαιταν καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὰ ἥθη, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν συρμὸν τῆς ἐνδυμασίας.

"Αλλως τε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀποικισμοὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἱστορίας αὐτῆς εἰς οὐ μικρὰς ὑπόκεινται ἀμφιβολίας, καὶ δύναται πολλαχῶς ν' ἀμφισβητηθῆναι ἂν οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκεῖνοι ἀρχηγοὶ τῶν ἀποίκων ἦσαν ἕτερόν τι ἢ προσωποποίησις μεταγενεστέρα τῶν ἐμπορικῶν ἢ ἕτέρων σχέσεων, αἰτινες συνέδεον ἵσως τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τοὺς σκοτεινοτέρους χρόνους τῆς παναρχαίου αὐτῆς ἱστορίας. Τινὲς μάλιστα τῶν ὑποτιθεμένων τούτων ἀποίκων ἦσαν πιθανῶς Ἑλληνες καὶ αὐτοὶ, ἐκ χωρῶν προερχόμενοι, ἀς, ὡς τὴν Λυδίαν, εἶχον ἐν ἕτι ἀπωτέροις καιροῖς κατὰ μέγα μέρος ἐξελληνίσει.

Οὗτοι εἰσὶν οἱ χυριώτεροι λόγοι, ἐφ' ὧν στηρίζονται οἱ ἴσχυριζόμενοι περὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου κατ' εὐθεῖαν καταγωγῆς τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων, οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἰκανῶς πειστικός, ὥστε ν' ἀνατρέψῃ τὴν γενικὴν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν περισωζομένων λειψάνων μαρτυρίαν, καθ' ἣν ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ἡ τέχνη ἀπὸ τῶν στοιχειωδεστάτων ἀρξαμένη τύπων, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀμορφοτέρων, καὶ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μόνον κατὰ τὴν ἀτέλειαν ὄμοιών ξοάνων, ἀνεβλάστησε διὰ τῶν ἴδιων δυνά-

μεων, καὶ ἀνεπτύχθη τάχιστα εἰς ὑπέρτατον κάλλος. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποχλείει τὴν πιθανότητα, τὴν βεβαιότητα μᾶλλον, ὅτι μεταξὺ ἔθνῶν συνυπαρχόντων καὶ συναλλαττομένων, ως ἡθῶν καὶ ἐθίμων καὶ θρησκευμάτων, οὗτο καὶ τέχνης μετεδίδοντο παραδόσεις πολλάκις, καὶ ὅτι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἦν ἐπόμενον νὰ ἀπαντῶνται τυχαίως, ἢ ἐνίστε καὶ συστηματικώτερον, σπέρματά τινα ξένης καλλιτεχνίας, ως διακρίνεται τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἡ κατὰ μέρος ἐπενέργεια ἐπὶ τῶν ξένων τεχνῶν, οἵσαι ἦσαν δεκτικαὶ μιμήσεως καὶ τελειοποιήσεως.

"Ἐνδυσίς καὶ θεραπεία τῶν ἀγαλμάτων.

Τὰ τοιαῦτα ἄμορφα ξόανα τῶν ἀπωτάτων χρόνων, ισως πρὸς συγκάλυψιν κυρίως αὐτῆς ταύτης τῆς ἀσχημίας των, καὶ ἐνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τῆς τέχνης εἰς παράστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὐχ ἥτιον ὅμως καὶ πρὸς θρησκευτικὴν περιποίησιν, ἔκαλύπτοντο δι' ἐνδυμάτων, ως τὴν σήμερον τὰ ξύλινα ἀγάλματα ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐκκλησίαις, καὶ ἐστολίζοντο διὰ στεφάνων καὶ κόσμων χρυσῶν. Οὕτως ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς (¹).

« Ἡ δ' ἄρα πέπλος ἐλοῦσα Θεαρὼ καλλιπάρηος
θῆκεν Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ηὔκόμοιον. »

Καὶ τὴν ἔξιν ταύτην τοῦ ἐνδύειν τὴν Παλλάδα διὰ πέπλου διετήρησαν οἱ Ἀθηναῖοι πιστῶς καὶ εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον, ὅτε τὰ μεγάλα Παναθήναια ἦσαν ἡ τελετὴ τῆς κατ' ἔτος ἀνανεώσεως τοῦ ἐνδύματος τούτου. Δεικνύουσι δὲ τὰ νομίσματα πεπλοφόρον καὶ τὴν ἐν Τεγέᾳ Παλλάδα, ως καὶ δι' ἕτερα ἀγάλματα διετηρήθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἰς τοὺς ἴστορικους

(¹) Ιλ. Z, 303.

καιροὺς τὸ θρησκευτικὸν τῆς ἐγδύσεως ἔθος· διὰ τὸ τῆς "Ηρας, φέρ' εἰπεῖν, ἐν Ἀργεί, ὃ που κατὰ τὴν ἑορτὴν τὴν ἐνδυμάτια καλουμένην⁽¹⁾ αἱ Ἡρεσίδες ἴερειαι ἐφόρουν τῇ θεᾶ τὸ ἐνδυμα τὸ καλούμενον πάτον⁽²⁾. Τὰ αὐτὰ δὲ ἐτελοῦντο καὶ εἰς τὸ ἐν Σάμῳ Ἡραῖον, ώς ἐκ τῶν νομισμάτων τῆς νήσου γίνεται δῆλον, καὶ ὁμοίως ἐνεδύετο τὸ ἄγαλμα τῆς αὐτῆς θεᾶς, καὶ τὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ἡλιδῃ⁽³⁾, καὶ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Τιτάνῃ⁽⁴⁾.

"Εκτὸς δὲ τούτου, τὰ ξόανα ταῦτα, πρὸς διατήρησιν τοῦ ξύλου πρὸ πάντων, ἵσως δὲ καὶ κατὰ μίμησιν ἔθιμου ξενικοῦ, ἐπλύνοντο ἡ καὶ ἐχρίοντο δι' ἐλαίου, ώς τοῦτο παρέμεινε γινόμενον ἔτι καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, ὅτε τὰ Πλυντήρια ἦγοντο ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῶν Πραξιεργιδῶν⁽⁵⁾ κατὰ τὴν κέ. Θαργηλιῶνος, καὶ τῇ ιθ. Θαργηλιῶνος τὰ Καλλυντήρια διὰ τῶν λουτρίδων, τῶν πλυντρίδων καὶ τοῦ κατανίπτου⁽⁶⁾, ἀμφότερα εἰς τὴν Παρθένον Ἀθηνᾶν· καὶ ἐν Ἀργεί ἐτελοῦντο τῆς Ἀθηνᾶς τὰ λουτρά, συντελούμενα ἐλαίῳ μόνον, ἀνευ κατόπτρου καὶ μύρου⁽⁷⁾. Ομοίως δὲ ἐπὶ σκοπῷ κατ' ἀρχὰς βαναύσου καλλωπισμοῦ, συνδυασθέντι δὲ μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ λόγων θρησκευτικῶν, ἀγάλματά τινα παρέμεινε νὰ χρωματίζωνται διαφόρως· οἷον τὸ τοῦ Ἔρμοῦ καὶ τοῦ Διονύσου, ἔτι δὲ τὸ τοῦ Πανὸς, τὸ τοῦ Πριάπου καὶ τῶν Σατύρων μιλτούμενα ἐρυθρῶς⁽⁸⁾, καὶ τὸ τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς λευκὸν⁽⁹⁾, καὶ ἄλλα δι' ἄλλων χρωμάτων.

(¹) Πλούτ. π. Μουσ. 9.—(²) Ἡσύχ.—Μ. ἐτυμ.—(³) Παυσ. ΣΤ, 25.— (⁴) Αὐτ. Β, 11.— (⁵) Ξεν. Ἑλλ. Α, 4, 20.— (⁶) Μ. ἐτυμ.— Beck. Anecd. I, σελ. 270.— (⁷) Καλλίμ. Λουτρ. Πελλ. 13, 17, 25,— Θεόφ. Χαρ. ΙΕ. — Παυσ. Ι, 24.— (⁸) Παυσ. Β, 2.—Η, 39.—Ζ, 26.—(⁹) Σχολ. Ἀριστ. Σφην. 961.

Γλυπτικὰ ἔργα, τιμητικὰ καὶ ἀρχιτεκτονικά.

Τιμητικοὶ δ' ἀνδριάντες οὐδαμοῦ ἀναφέρονται ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, καὶ ἐπόμενον εἶναι ὅτι ἦτον ἄγνωστος τότε ἡ εὐγενὴς αὕτη ἀμοιβὴ τῶν διακρινομένων πολιτῶν, πρῶτον διότι ἡ δοξα τοῦ ἀπολύτου ἀρχοντος ἀπερρόφα συνήθως πᾶσαν τὴν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, καὶ δεύτερον διότι ἡ ἀνδριαντοποίᾳ δὲν εἶχεν ἔτι τὴν δύναμιν οὐδὲ τὴν ἀξιώσιν εἰκονικῶν παραστάσεων. Τῇ ἀρχιτεκτονικῇ δ' ὑπηρετικὰ τῆς γλυπτικῆς ἀντικείμενα ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου τὰ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀλκινόου (¹).

«Χρύσεοι δ' ἔκάτερθε καὶ ἀργύρεοι κύρες ἥσαρ,
οὓς Ἡφαιστος ἔτευξεν».

Καὶ κατωτέρω (²).

«Χρύσειοι δ' ἄρα κοῦροι ἐνδυμήτων ἐπὶ βωμῶν
ἔστασαν, αἰθομένας δαΐδας μετὰ χερσὶν ἔχοντες».

Αλλὰ καὶ δεῖγμα ἀξιόλογον σώζεται ἔτι ἔργου γλυπτικῆς, κατασκευασθέντος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρὸς ἀρχιτεκτονικὸν χόσμον, ὁ ὑπεράνω τῆς πύλης τοῦ φρουρίου τῶν Μυκηνῶν τεθειμένος ὀγκώδης λίθος, τριγωνικῶς ἀνιῶν, καὶ ἐφ' οὖ παρίστανται ἐν ἐκτύπῳ ἀναγλύφῳ δύο λέοντες ἡ μᾶλλον λέαιναι, ἔργον εἴπερ τε καὶ ἄλλο σεβαστὸν καὶ περίεργον (ΠΙΝ. Α, 4), διότι ἡ ἀρχαιότης αὐτὴ τὸ ἐθεώρει ὡς προϊὸν Κυκλωπείας τέχνης, ὡς καὶ ὁ Παυσανίας λέγει (³). «Λείπεται δ' ἔτε καὶ ἄλλα τοῦ περιβόλου καὶ η πύλη. Λέοντες δ' ἐφεστήκεσσαν αὐτῇ. Κυκλώπων δὲ καὶ ταῦτα ἔργα εἶραι λέγουσιν. Οἱ λέοντες οὗτοι, λείλαξευμένοι λίαν ἐπιδεξίως, καὶ κατὰ τρόπον ἀποδειχνύντα βαθμόν τινα ἐντελείας τῶν λιθουργικῶν μεθοδῶν καὶ ἔργαλείων, εἰσὶ τὸ ὑψος ὀκτάποδες, καὶ ἔχουσι ζωηρόν τὸ διάγραμμα, ἄλλας

(¹) Ὁδ. Η, 91.— (²) Αὔτ. 100.— (³) Β, 16.

βαρέα καὶ νευρώδη τὰ μέλη, καὶ ἀκρίβειαν περὶ τὴν ἀνατομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὄστων, τῶν μυόνων καὶ τῶν φλεβῶν· οἵστανται δ' ὅρθιοι ἐκατέρωθεν κίονος πρὸς τὰ κάτω μειουμένου ἀντὶ πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ἔχοντος τέσσαρας κύκλους μεταξὺ δύο πλακῶν εἰς τὴν θέσιν τοῦ κιονοκράνου.
Ἐστρεφον δὲ πρὸς τὰ ἔξω, ὡς ἀγρύπνως φρουροῦντες, τὰς προεχούσας των κεφαλὰς, αἵτινες ἥδη ἐλλείπουσι. Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἀναγλύφου τούτου οἱ μὲν ἐπεκαλέσθησαν τὴν συμβολικὴν, τὸν κίονα λέγοντες ἔμβλημα τοῦ Ἀγυιέως Ἀπόλλωνος, ἢ τὸν ἀνεστραμμένον κίονα σύμβολον ἀλώσεως τῶν Μυκηνῶν, ἄλλοι ὑπέλαθον τὸν λέοντα ὡς οἰκόσημον τοῦ Ἀγαμέμνονος, καὶ ἄλλοι παρέβαλον αὐτὸ πρὸς τὰς γλυφὰς τῆς Περσεπόλεως καὶ τῆς Βαβυλῶνος. Ἄλλ' ὁ λέων, ὡς τὸ ἴσχυρότερον τῶν ζώων, κοσμῶν τὸ ὑπέρθυρον τοῦ φρουρίου, οὐδεμιᾶς χρήσει ἄλλης ἐξηγήσεως, οὐδὲ ἐξ ἀλλοτρίας τέχνης εἶναι ἀνάγκη ν' ἀπεμιμήθη.

Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀρκεῖ ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι κατὰ τοὺς ἀπωτάτους ἐκείνους χρόνους ἡ γλυπτικὴ εἰργάζετο καὶ τὸν λίθον. Ἐκτὸς τούτου εὗρον ἐν τοῖς ἐρεπίοις τῆς Τίρυνθος, καὶ ἔχω ἐν τῇ συλλογῇ μου, ἀγαλμάτιον θεότητος καθημένης, σλως ἀρχαικὸν, καὶ ἐκ μαρμάρου κατεσκευασμένον.

‘Ως ἀπόδειξις δὲ τοῦ βαθύοῦ εἰς ὃν εἶχε τότε φθάσει ἡ ἵκανότης τῆς τέχνης ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τῶν φυσικῶν δργανικῶν ὅντων, δύναται νὰ μνημονευθῇ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ Δουρίου ἵππου, εἴτε δὲ μᾶλλον διάφορα μετάλλια κοσμήματα, ὡς τὰ προρρήθεντα τῶν ἀσπίδων τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Ἡρακλέους, καὶ οἷαι αἱ περόναι, αἱ πόρπαι καὶ οἱ ὄρμοι, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι πολύτιμοι κόσμοι, πολλαχοῦ τῶν ὄμηρικῶν ἐπῶν περιγραφόμενοι, ὡς διὰ τῶν ἐπομένων ἐν Ὁδυσσείᾳ (¹).
—————

(¹) T, 225.

«*Xλαιταρ πορφυρέην οὐλην ἔχε δῖος Ὀδυσσεὺς
διπλῆν· ἀντάρ οἱ περόνη χρυσοῖο τέτυκτο
αὐλοῖσι διδύμοισι· πάροιθε δὲ δαίδαλα ἦεν.*

‘*Ἐρ προτέροισι πόδεσσι κύων ἔχε ποικίλον ἐλλόν
ἀσπαίροντα λάων· τὸ δὲ θαυμάτεοκον ἀπαντες,
ώς οἱ χρύσεοι ὅντες, δὲ μὲν λάενεβρὸν ἀπάγχων,
αὐτὰρ δὲ ἐκφευγέων μεμαὼς ἡσπαιρε πόδεσσι.*

*Τὸν δὲ χιτῶνα ἐνόησα περὶ χροτὸν σιγαλόερτα,
οἶον τε χρομύοιο λοπὸν κάτα ισχαλέοιο·
τῶς μὲν ἔηντα μαλακὸς, λαμπρὸς δὲ ἦν ἡέλιος. ὁς.*

‘*Ἐκ τῶν στίχων τούτων οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἐμφαίνουσι προσέτι καὶ τὴν περὶ τὴν ὑφαντικὴν τῶν τότε ἐντελειαν.*

Τεχνῖται.

‘*Αναφέρονται δὲ ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ τινα τεχνιτῶν ὀνόματα, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα μικρὰν ἔχοντα ίστορικὴν ὑπόστασιν, καὶ δυνάμενα μᾶλλον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ίδεῶν προσωποποιήσεις. Τὸ πρῶτον εἶναι αὐτὸ τὸ τοῦ Ἡφαίστου. Ἀλλὰ τὰ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενα τεχνιουργήματα εἰσὶ κυρίως, ὡς φαίνεται, τὰ φανταστὰ χαλκουργήματα, ἢ τῶν ποιητῶν ἢ τῆς παραδόσεως πλάσματα, ὅποια ἢ ἀσπὶς Ἡρακλέους ἢ ἡ πανοπλία τοῦ Ἀγιλλέως.*

‘*Ἐν Σικυῶνι, καὶ εἰς διαφόρους τῶν μεσημβρινῶν νῆσουν, ὡς τὴν Κρήτην, τὴν Ρόδον, τὴν Κύπρον (¹) μνημονεύονται κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους οἱ Τελχῖες, μεταλλουργοὶ καὶ ἀγαλματοποιοί, συντεχνίαν ἀποτελοῦντες, καὶ περὶ ὧν λέγεται ὅτι πρῶτοι εἰργάσθησαν ἀδηρον καὶ χαλκὸν (²), καὶ κατεσκεύασαν θεῶν ἀγάλ-*

(¹) Στραβ. I, 472 — Δ, 653. — Διόδ. Σικελ. A. 55. — Ιαλλίμ. Γυν. εἰς Δηλ. — (²) Στράβ. I. 473.

ματα (1). δι' ὁ καὶ ἐθεωροῦντο ὡς γόητές τινες ὑπὸ τῶν θαυμαζόντων τὴν ἔτι τότε σπανίαν τέχνην αὐτῶν, καὶ διάφοροι Θεοί, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἡρα, αἱ Νύμφαι, ὁ Ζεὺς, ὁ Ἀπόλλων, προσέλαθον ἐνιαγοῦ, ὡς ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθέντες, τὸ ἐπωνύμιον Τελγίνας, πανίρχαιοι μεταλλουργοὶ καὶ αὐτοὶ, ἦσαν, ἐν Κρήτῃ κυρίως καὶ εἴς τινα μέρη τῆς μικρᾶς Ἀσίας, οἱ καλούμενοι Ἰδαῖοι δάκτυλοι, ὃν ὁ εἴς ἔφερε καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα Ἀκμῶν (2). Ὁ δ' ὄνομαστότατος τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκείνης ἐποχῆς ἦν ὁ Δαίδαλος, Ἀθηναῖος κατὰ Διόδωρον (3) καὶ Παυσανίαν (4), Ἐρεγθείδης τὸ γένος, υἱὸς κατὰ τὸν μὲν (5) Μητίωνος, κατὰ δὲ τὸν ἔτερον, ὅστις τοῦ γένους μονον τὸν λέγει τῶν Μητιωνιδῶν, υἱὸς Παλαμάνος (6) ἡ Εὐπαλάμου, ὡς ἄλλοι καλοῦσιν αὐτὸν, ἡ καὶ Εὐφήμου (7), καὶ Φρασιμήδης (8). Ἡκμασε δὲ, καθ' ἣ περὶ αὐτοῦ διηγοῦνται, ἐπὶ Μίνωος καὶ Θησέως, μίαν γενεὰν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Εὐστάθιον (9) καὶ τὸν Αὔσώνιον (10), ἦν Κρήτης τὴν γενετὴν, εἰς Ἀθήνας ἐπιδημήσας. Περιηγήθη δὲ πολλὰ μέρη τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, καὶ ἐφευρὼν τὰ τεκτονικὰ ἐργαλεῖα, τὸν πρίονα, τὸν πέλεκυν, τὴν βολίδα, τὸ τρύπανον, τὴν κόλλαν, τοὺς ίστους καὶ τὰς κεραίας, προσέτι δὲ τοὺς ὀχλαδίας δίφρους ἡ θρόνους ἐν Ἀθήναις (11), ὠχοδόμησεν, ἐν μὲν Κνωσσῷ τῆς Κρήτης, τὸν Λαβύρινθον, καὶ, κατὰ Σολῆνον (12), ναὸν τῆς ἐπιτοπίου Ιεᾶς

(1) Διόδ. NE, 5. (2) Στράβ. I, 473. — (3) Δ, 76—78.—
 (4) Z, 4. H, 53. (5) καὶ Πλάτ. Ιω. Σ. 363.—(6) Θ, 3. —
 (7) Σχόλ. εἰς Πλάτ. Πολ. Z.—Τζέτζ. Χιλ. A, 19. IA, 379.—
 Σουΐδ. Πέρδικος ιερόν.— Hyginus, fab. 274.—Serv. ad Virg VI, 14. — Κατὰ Διόδ. ἦν ὁ Εὐπάλαμος πρόγονος αὐτοῦ.
 — (8) Σχ. Πλάτ. Πολ. Z. — (9) Ιλ. Σ, 592.—(10) Id. XII.
 —(11) Pl. VII, 97. Πχυσ. Θ, 44.—(12) 11.

Βριτομάρτιδος ἡ Δικτύνης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Διός· ἐν
Σικελίᾳ, τὴν Κολυμβήθραν, δι’ ἣς ὁ ποταμὸς Ἀλα-
ῶν ἔξερεύγετο εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ πολεῖς ἐπὶ κρη-
μῶν ἐκρέμασε, καὶ ἄλλα μεγαλουργήματα ἔξετέλεσεν.
ν Ἰταλίᾳ δ’ ἀνήγειρε ναοὺς (¹), ἐν Σαρδοῖ μεγάλα οἰ-
κοδομήματα, καὶ ἐν Αἴγυπτῳ τὸ κάλλιστον ἐν Μέμφει
οῦ Ἡφαιστείου πρόπυλον (²).

Γλυπτικὰ δ’ ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Παυσανίας, ἔτι
σωζόμενα μὲν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του (³), ἐν Θήραις Ἡρα-
κλῆν, ἐν Λεβαδίᾳ Τροφώνιον, ἐν Κρήτῃ Βρετόμαρτιν
(ἐν Ὁλοῦντι), καὶ Ἀθηνᾶν (ἐν Κνωσσῷ), ἐν Δήλῳ με-
χρὰν τετράγωνον Ἀφροδίτην· ἀπολεσθέντα δὲ, καὶ εἰς
αὐτὸν ἀποδιδόμενα, Ἡρακλῆν ἐν Γέλᾳ (⁴) καὶ ἔτερον
μεταξὺ Ἀρκαδίας καὶ Μεσσηνίας (⁵). Μνημονεύονται
δ’ αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς Ἡλεκτρίαι νήσοις ἀνδριάς καστ-
τέρινος καὶ χαλκοῦς (⁶).

‘Ρυθμὸς δ’ ἀποδίδοται εἰς τὰ ἔργα ταῦτα ὑπὸ τῶν
συγγραφέων ἀρχαϊκὸς μὲν, ἀλλ’ ώς προερρέθη, διάφο-
ρος τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καὶ πολὺ ἐκείνου ἀνώτερος· διότι
σκληρὰ μὲν ἦσαν καὶ ἀτεχνα, ὥστε λέγει ὁ Πλάτων (⁷).
«ἄσπερ καὶ τὸν Δαιδαλὸν φασὶν οἱ ἀρδιαντοποιοί, νῦν εἰ-
γενόμενος τοιαῦτ’ εἰργάζετο οἷα ἦν ἀφ’ ὧν τοῦτονα εἴσχε, κα-
ταγέλαστον ἀντεῖραι». Οὐχ ἦτον ὅμως χαρακτηρίζονται
τὰ ἀγάλματα αὐτοῦ ώς ἐμπεριέχοντα σπέρμα κάλλους
καὶ ὑψους, διαφαινόμενον δι’ αὐτῆς τῆς δυσμορφίας,
ἥτις ἦν ἔτι τότε τῆς ἀδυναμίας τῆς τέχνης προσόν.
Περὶ αὐτῶν οὕτως ὁ Παυσανίας ἐκφράζεται (⁸). «Δαιδα-
λος δὲ ὀπόσα εἰργάσατο, ἀτοπώτερα μέν εστι τὴν ὄψιν, ἐπι-
πρέπει δὲ ὅμως τι καὶ ἔρθεος τούτοις». Καὶ ὁ Φιλόστρα-

(¹) Virg. Aen. VI, 14.—(²) Διόδ. καὶ Σκύλαξ.—(³) Θ, 40.

—(⁴) Παυσ. Θ, 40, Η, 46. —(⁵) Αὐτ. Η, 35.—(⁶) Ἀριστ.

Θαυμ. ἀκ. 81. — Στεφ. Β, φ. Ἡλεκτ.—(⁷) Ἰππ. Μείζ. 282.

—(⁸) Β, 4.

τος, κατ' ἀρχαιοτέρους βεβαίως, ἀποδίδωσιν αὐτῷ ίδιαι-
τερόν τινα Ἀττικὸν χαρακτῆρα, λέγων⁽¹⁾. «Αὐτὸς δὲ ὁ
Δαιδαλος Ἀττικῆς μὲν καὶ τὸ εἶδος, ὑπέρσοφός τι καὶ ἔν-
rour β.λέπων, Ἀττικῆς δὲ καὶ αὐτὸς τὸ σχῆμα.» Εἰς τὸν
Δαιδαλον ίδίως ἀποδίδοται ὅτι πρῶτος διέστειλε τῶν
ἀγαλμάτων τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, πρὶν κατασκευα-
ζόμενα συγχεκολλημένα τῷ σώματι, καὶ πρῶτος ἤγει-
ξε τοὺς πρὶν συμμεμυκότας ὄφιθαλμοὺς αὐτῶν⁽²⁾.
δι' ὃ ἐρρέθη θαυμαστικῶς ὅτι ἐνεφύσησε ψυχὴν καὶ κί-
νησιν εἰς αὐτά· καὶ ὁ Σωκράτης λέγει, παῖςων, ἐν Πλά-
τωνι⁽³⁾, ὅτι ἐδραπέτευον, ἀν δὲν ἦσαν δεδεμένα. Τοῦτο
δ' ἔτεροι⁽⁴⁾ παρεξηγήσαντες πάντας, ἐτερατολόγησαν
ὅτι ὁ Δαιδαλος κατεσκεύασεν αὐτόματα δι' ὑδραργύρου
αὐτοκινούμενα.

'Αλλ' αἱ παραδόσεις αὗται φαίνονται πολὺ πιθανώ-
τερον χαρακτηρίζουσαι μᾶλλον συμβολικῶς καλλιτε-
χνικήν τινα ἐργασίαν καὶ ἐποχὴν, παρ' ἀτομικὴν ἴστο-
ρίαν τεχνίτου· διότι αὐτὸς τὸ ὄνομα Δαιδαλος εἶναι
προφανῶς ὀνοματοποίησις τοῦ δαιδαλλεῖν, ρήμα-
τος ἔχοντος ρίζαν ἐλληνικὴν, καὶ σημαίνοντος οὐδὲν
ἔτερον ἢ διαποικίλλειν καὶ γλύφειν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ
Παυσανίας ἀναγνωρίζει τοῦτο μέχρι τινος λέγων⁽⁵⁾.
«Οἱ πάλαι τὰ ξύλα ἐκάλουν Δαιδαλα· ἐκάλουν δ' (ἐμοὶ
δοκεῖ) πρότερον ἦτι ἡ Δαιδαλος ὁ Παλαμάονος ἐγένετο
Ἀθήνησι. Τούτῳ δὲ ὕστερον ἀπὸ τῶν δαιδάλων ἐπίκλησιν
γενέσθαι δοκῶ, καὶ οὐκ ἐκ γενετῆς τεθῆται τὸ ὄνομα».
Καὶ ὁ Λουκρήτιος αὐτὸς τοῦτο αἰνίττεται διὰ τῶν λογων.
«quando omnibus omnia large Tellus ipsa purit naturaque
daedala rerum». Εὔστοχως δ' ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Παλα-
μάονος ἢ τοῦ Εὐπαλάμου ὁ Δαιδαλος, καθὸ παραστά-

(¹) Εἰκ. Α, 16.—Σχολ. Πλατ. Μεν. 97.—(²) Διοδ. Δ, 76.

— (³) Μέν. 97.—(⁴) Δημόκρ. ἐν Ἀριστ. π. ψυχ., Α, 3. —

(⁵) Θ, 3.

τῆς γλυπτικῆς, ἥτις ἐκ τῆς χειρονακτικῆς βιομηχανίας γεννᾶται. Κίος δ' ἦν τοῦ Μητίωνος ἢ τοῦ Εὐφήσου καὶ τῆς Φρασιμήδης, διότι κατὰ τὰς τοτε ιδέες ἡ καλλιτεχνία ἦν τῆς σοφίας προϊὸν καὶ τῆς φήμης πάροχος. Κατὰ ταῦτα τὸ πιθανώτατον φαίνεται, ὅτι ἀπὸ τῶν δαιδάλων, τῶν γλυπτικῶν καὶ τορευτῶν τεγμουργημάτων, ὧνομάσθησαν Δαιδαλίδαι οἱ γλύπταις ἐν γένει, ὡς ἦσαν οἱ χαλκεῖς Ἡφαιστίδαι, καὶ Δαιδαλοῖς ὅτι ἦν αὐτῶν τὸ περιληπτικὸν, ὁ γλύπτης, ὡς προσωποποίησις τῶν ἀγνώστων ἔργατῶν τῶν ἀρχαίων Ἀττικῶν ἢ καὶ Κρητικῶν γλυπτῶν καλλιτεχνημάτων.

Μία ὅμως ἔνστασις δύναται νὰ φανῇ ἴσχυρὰ, ὅτι ὁ Ὁμηρος, ζήσας οὐχὶ ἀπώτατα τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ὑποτίθεται ἀκμάσας ὁ Δαιδαλος, μνημονεύει αὐτοῦ ὡς προσώπου ἴστορικοῦ. Ἄλλὰ τὸ μόνον χωρίον τοῦ ποιητοῦ ἐνῷ γίνεται μνεία τοῦ Δαιδάλου εἶναι τὸ ἐπόμενον⁽¹⁾.

«Ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς Ἀμφιγυήεις
τῷ ἵκελορ, οἷον ποτ' ἐνὶ Κνωσσῷ εὑρείη
Δαιδαλος ἥσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ·
ἔρθα μὲν ἥτθεοι καὶ παρθέροι ἀλφεσίβοιαι
ἀρχεῦτο . . . . »

Τοῦ χωρίου τούτου μνημονεύει ὁ Παυσανίας⁽²⁾, θεωρῶν αὐτὸν ὡς αἰνιττόμενον ἀνάγλυφόν τι, ὃ ἐσώζετο ἐν Κνωσσῷ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του. Παρὰ τούτοις (τοῖς Κνωσσίοις), λέγει, «καὶ ὁ τῆς Ἀριάδνης χορὸς, οὐ καὶ Ὁμηρος ἐν Ἰλιάδι μημητρ ἐποιήσατο, ἐπειργασμένος ἐστὶν ἐπὶ λίθου λευκοῦ». Ὁ Μύλλερος⁽³⁾ ὅμως ἀντιδιέσχυρίζεται ὅτι ἀρχαιότατα εἰργάζοντο χαλκᾶ καὶ οὐχὶ λέθινα τὰ γλυπτικὰ ἔργα, λησμονῶν, ὡς φαίνεται, τοὺς λέοντας τούλαχιστον τῶν Μυκηνῶν, καὶ τὴν Κυκλω-

(1) Ἰλ. Ε, 39.—(2) Α, 40.—(3) Archäol. d. K. § 64,4.

πείαν κεφαλήν τῆς Μεδούσης ἐν "Αργει" (¹). Νομίζει δ' ὅτι ὁ Παυσανίας ἡ εἶδεν ἀντίτυπον τοῦ ἀπολεσθέντος χαλκοῦ πρωτοτύπου, ἡ ὅτι ἐπίστευσε πρόληψιν ἐντόπιον, στηριζομένην ἐπὶ τῶν στίχων τοῦ ποιητοῦ, οἵτινες φρονεῖ ὅτι οὐχὶ ἀνάγλυφον, ἀλλ' αἴθουσαν χοροῦ περιγράφουσιν. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐξηγήσεσιν ὅμως τοῦτο μᾶς φαίνεται πρὸ πάντων ἀπίθανον, ὅτι ὁ ποιητὴς λέγει τὸν Θεὸν μιμηθέντα ἔργον θυητοῦ, ἡ ὅτι λαμβάνει ὡς ὄρον παραθέσεως τοῦ θείου ἔργου μεχρόν τι ἀνάγλυφον ἐν Κνωσσῷ που κείμενον. Ἀλλ' ἡ ἀτοπία αὗτη ἐχλείπει, ἂν ἐν τοῖς ἄνω στίχοις μεταβληθῇ ἡ λέξις Δαιδαλος εἰς δαιδαλον, ἐπίθετον τοῦ χοροῦ, ὅτε συνεκλείπει καὶ ἡ μνεία τοῦ τεχνίτου ἀπὸ τῶν ἐπῶν τοῦ Ομήρου.

'Ως ὁ Δαιδαλος, τὸ συμβολικὸν τοῦτο ὄνομα, μεταβάλλεται εἰς ἴστορικὸν, καλλιτέχνου ζῆσαντος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, οὗτῳ καὶ οἱ Δαιδαλίδαι, ἐπωνυμίᾳ περιληπτικὴ πάντων τῶν περὶ τὰ πανάρχαια δαιδάλεα ἔργα ἀσχολουμένων, ἐξελαμβάνετο ὡς ῥῆτοὺς τεχνίτας δηλοῦσα, τοὺς ἀμέσους τοῦ Δαιδάλου ἀπογόνους, συγγενεῖς ἡ καὶ μόνον μαθητὰς, συγχρόνους καὶ συνεργάτας. Ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτῶν εἰσὶ λίαν συγκεχυμένα καὶ ἀσυμβίβαστα, ὡς εἶναι ἐπόμενον· διότι εἰς μίαν καὶ μόνην ἐπογήν συμπυκνοῦνται διάφορα ἴστορήματα, ἀφορῶντα διαφόρων πολλάκις αἰώνων ὅμωνύμους τεχνίτας ἡ ὄνοματα συμβολικὰ, κοινὸν μόνον ἔχοντα τῆς ἔργασίας αὐτῶν τὸν ἀρχαικὸν χαρακτῆρα. Κατὰ τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς λέξεως, Δαιδαλίδαι ησαν πάντες οἱ ἀρχαιότατοι ἡ οἱ ἀρχαιορρύθμως ἔργαζόμενοι γλύπται. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐκλαμβανομένων ὡς προσώπων ἴστορικῶν, ὁ Τάλως ἡ Κάλως ἡ Πέρδιξ, υἱὸς τῆς Πέρδικος, ἀδελφῆς τοῦ Δαιδάλου,

---

(¹) Παυσ. B. 20.

έφερέτης τινων ἐργαλείων, κατεχρημάσθη δῆθεν ἀπό τὴν Ἀχροπόλεως ὑπὸ τοῦ θείου του, φθινοῦντος αὐτὸν, καὶ τότε τάφος αὐτοῦ ἐδείχνυτο εἰς τοὺς μεσημβρινοὺς αὐτῆς πρόποδας μέχρις ἐπὶ Παυσανίου⁽¹⁾. Ὁ Εὔχειρ, λεπόμενος συγγενής τοῦ Δαιδάλου⁽²⁾, καὶ ὁ Ἔνδονος, συνοδοιπόρος αὐτοῦ⁽³⁾, εἰσὶν αἰῶνας ὅλους μεταγενέστεροι. Ὁ Σμίλις Εὔκλείδου, Αἰγινήτης, σύγχρονος τοῦ Δαιδάλου⁽⁴⁾, ἔρχεται εἰς Σάμον, ὅπου κατασκευάζει τὸ τῆς Ἡρας ἄγαλμα μετὰ Προκλέους, 60 ἔτη μετὰ τὴν δωρικὴν εἰσβολὴν, ἦτοι τρεῖς αἰῶνας μετὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ὑποτίθεται ἀκμάσας ὁ Δαιδαλος⁽⁵⁾, καὶ κατὰ τὴν 40 ὄλ., ἦτοι τέσσαρας αἰῶνας μετὰ ταῦτα, οἰκοδομεῖ τὸν ἐν Λήμνῳ λαβύρινθον⁽⁶⁾. Ἐπειὸς ὁ Πανοπέως κατεσκεύασε τὸν Δούρειον ἵππον⁽⁷⁾, καὶ ξόανον Ἐρμοῦ σωζόμενον ἐν Ἡρῷ⁽⁸⁾ ἐπὶ Παυσανίου⁽⁹⁾. Ηείρασος δὲ ὁ Ἡρός, τὸ ἀρχαιότατον ξόανον τῆς ἐν τῷ Ἡραίῳ Ἡρᾳ «καθήμενος ἄγαλμα, οὐ μέγα, ἐξ ἀχράδος»⁽⁹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Γραφική.

Ἄλλ' ἡ τῆς γλυπτικῆς, ἔστω καὶ ἀτελής, ἐξάσκησις προϋποτίθησι τὴν μέχρι τινος τούλαχιστον γνῶσιν τῆς Γραφικῆς, διότι ἡ γλυφὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ώς ἡ

⁽¹⁾ A, 21. — Διόδ. Δ, 76. — Ἀπολλόδ. Γ, 19. — Ovid. Metam. VII. — ⁽²⁾ Pl. VII, 57 ἐξ Ἀριστ. — ⁽³⁾ Παυσ. A, 20. — ⁽⁴⁾ Παυσ. Z, 4. — ⁽⁵⁾ Παυσ. Z, 4. — Κλ. Ἀλεξ. Προτρ. σελ. 13. — Εύσεβ. Προπ. Εὐαγ. Γ, 8 ἐκ Καλλιψ. — ⁽⁶⁾ Pl. XXXVI, 13. — ⁽⁷⁾ Παυσ. B, 29. — ⁽⁸⁾ Z, 19. — ⁽⁹⁾ Παυσ. B, 17.

πανταχόθεν ἐπὶ στερεοῦ σώματος ἐφαρμογὴ τοῦ διαγράμματος. Καὶ τὸν μὲν γρωματισμὸν πολλάκις μαρτυρεῖ ὁ Ὁμηρος, ώς ὅταν καλῇ «μιλτοπαρῆσ» τὰς ναῦς, καὶ λέγῃ περὶ τῶν χαλινῶν⁽¹⁾.

«Ως δ' ὅτε τις ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μήτη

Mειοὺς εἰ ἔ Κάειρα, παρῆσον ἔμμεται ἕππων.

Ομοίως περιγράφει πολύχροα τὰ ποικίλματα τῶν ἀσπιδῶν, ώς εἶχεν ἡ τοῦ Ἀχιλλέως εἷμα δαφοιτεὸν⁽²⁾, βότρυνας μέλαρας⁽³⁾, κάπετον κυαρένη⁽⁴⁾, καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλέους καθ' Ἡσίοδον⁽⁵⁾

«Στίγματα δ' ὡς ἐπέφαντο οἵδειρ δειποῖσι δράκονοι

Κυάρεα κατὰ ρῶτα, μελάρθησαν δὲ γέρεια.

Τὴν δὲ τοῦ διαγράμματος γνῶσιν ἀποδεικνύουσιν οὐ μόνον τὰ ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα τῶν χρόνων ἔχεινων, ἂλλὰ καὶ τὰ πολλὰ παρ' Ὁμήρῳ μεταλλικὰ κοσμήματα, ὡν προεμνήσθημεν⁽⁶⁾, καὶ προσέτι τὰ εἰς τοὺς πέπλους ἐνυφαίνομενα ζῶα, ώς τὰ τῆς πορφυρᾶς δίπλακος, ἣν ὑφαίνεν ἡ Ἐλένη, καὶ ἐν γῇ «πολέας ἐπεπασσερ ἀέθλους»⁽⁷⁾, καὶ τὰ τῆς πορφυρᾶς χλαιίνης, ἣν ἐποίησεν ἡ Πηγελόπη τῷ Ὀδυσσεῖ⁽⁸⁾. Οὕτως ἐνεπικίλλοντο ζώδια καὶ εἰς τὸν πέπλον τῆς Ἀττικῆς Παλλάδος μέχρι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, κατ' ἔθος βεβαίως πανάρχαιον, ώς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἐπεγγλυμμένων ἐπὶ τοῦ πέπλου τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου⁽⁹⁾.

Ο Ἀθήναιος⁽¹⁰⁾ ἀναφέρει δύο ὑφαντὰς τὸν Ἀχεσᾶν καὶ τὸν Ἐλικῶνα. Τὰ ὄνοματα ταῦτα ώς ἐπιτηδείων

(¹) Ἰλ. Α, 441.— (²) Ἰλ. Σ, 538.— (³) Αὔτ. 562.—

(⁴) Αὔτ. 564.— (⁵) Ἀσπ. Ἡρ. 166.— (⁶) Σελ. 86.— (⁷) Ἰλ.

Γ, 126.— (⁸) Ὁδ. Τ. 227.— (⁹) Augusteum, I, 9, 10.—

(¹⁰) Β, σ. 48 c.

τεχνιτῶν ἀπέβησαν παροιμιακὰ μετὰ ταῦτα, καὶ ἐν τοῖς παροιμιογράφοις ὁ μὲν Ἀκεσᾶς λέγεται ἐκ Πατάρων τῆς Λυκίας, ὁ δὲ Ἐλικῶν ἐκ Καρύστου. Ἐξ ἐπιγράμματος ὅμως διατηρουμένου παρ' Ἀθηναίων, καὶ ἐνυφασμένου ἐν τάπητι, ὃν αὐτοὶ ἔργα σθέντες ἀνέθηκαν ἐν Δελφοῖς, φαίνεται ὅτι ὁ Ἐλικῶν ἦν υἱὸς τοῦ Ἀκεσᾶ, καὶ ἀμφότεροι ἐκ Σαλαμίνος τῆς Κύπρου. Ἀναφέρει δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος ὅτι ἡ πόλις τῶν Ροδίων προσέφερε τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἴματιον, ἔργον Ἐλικῶνος τοῦ παλαιοῦ (1).

Προφανὲς ἐκ τούτων εἶναι ὅτι τὰ δνόματα τῶν δύο τούτων παναργαίων τεχνιτῶν, ἂν δὲν ἔναι συμβολικὰ, ἐδόθησαν αὐτοῖς ὡς ἐκ τῆς τέχνης, ἦν ἥσκουν, καὶ ἥτις προϋποτίθησι τὴν γνῶσιν τοῦ διαγράμματος.

Περὶ δὲ τῆς πρώτης εὑρέσεως τῆς ζωγραφικῆς ὁ Πλίνιος λέγει (2) ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἀτόπως ἀντεποιοῦντο αὐτὴν, ἀξιοῦντες ὅτι ἥσκουν τὴν τέχνην ἐξακισχίλια ἔτη πρὸ τῶν Ἑλλήνων. Προστίθησι δὲ ὅτι, κατὰ τοὺς Ἑλληνας τὴν ἱχνογραφίαν ἀνεκάλυψε μὲν ὁ Αἰγύπτιος (;) Φιλοκλῆς, ἢ ὁ Κορίνθιος Κλεάνθης, ἥσκησανδὲ πρῶτοι ὁ Κορίνθιος Ἀρδίκης καὶ ὁ Σικυώνιος Τηλεφάνης, ἐγχαράττοντες ἐντὸς τοῦ περιγράμματος καὶ ἄλλας δευτερευούσας γραμμάς. Τὸν δὲ χρωματισμὸν εὗρεν Ἐκφαντος ὁ Κορίνθιος, χρησάμανος τετριμμένων κεράμων πρὸς κατασκευὴν τοῦ χρώματος. Ἡν δ' οὗτος εἶς τῶν μετὰ Δημαράτου εἰς Ἰταλίαν μεταβάντων ἐπὶ Κυψελίδῶν, κατὰ Κορνήλιον Νέπωτα, ὅπερ ὅμως ἀρνεῖται ὁ Πλίνιος.

Ἄλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς Πλίνιος (3) λέγει ἐφευρέτην τῆς ζωγραφικῆς ἐν μὲν Αἰγύπτῳ τὸν Γύγην, ἐν δ' Ἐλλάδι, κατ' Ἀριστοτέλην, τὸν Εὔχειρα, συγγενῆ τοῦ Δαιδάλου, μετὰ τοῦ Εὐγράμμου μεταβάντα

(¹) B. Ἀλέξ. 32.— (²) 35, 5.— (³) 7, 47.

εἰς Ἰταλίαν. Κατ' Ἀθηναγόραν τέλος (¹), τὴν μὲν ἴχνογραφίαν εὗρε Σαυρίας ὁ Σάμιος, περιγράξας τὴν σκιὰν τοῦ ἵππου του, τὰ δὲ μονόχρωμα Κράτων ὁ Σικυώνιος, ἐπιγρίσας διὰ χρώματος τὴν σκιὰν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐπὶ λευκοῦ πίνακος.

'Αλλ' ἐκ τῶν ὀνομάτων τούτων τὰ μὲν εἰσὶ συμβολικὰ, τὸ τοῦ Εὐγράμμου καὶ πιθανῶς τὸ τοῦ Εὔχειρος, ἄλλα δὲ ἀνήκουσι μᾶλλον εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν τῆς τέχνης. Οὕτως ὁ Στράβων ἀποδίδωσι (²) τοῖς Κορινθίοις Κλεάνθει καὶ Ἀργωνι, καὶ ὁ Ἀθήναιος (³) τῷ πρωτῷ τούτων, εἰκόνας καλλιτέχνους ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀλφειονείας Ἀρτέμιδος παρὰ τῇ Ολυμπίᾳ. Πᾶσαι δῆμοις αἱ παραδόσεις φαίνονται ἐκ συμφώνου ἀποδιδοῦσαι τὴν εὑρεσιν, ἡ καν τὴν ἀρχαιοτάτην ἀσκησιν τῆς τέχνης ταύτης εἰς Κόρινθον καὶ Σικυῶνα πρὸ τῶν Κυψελείδῶν.

Κυρίως δῆμοις εἰκόνες ὑπὸ μὲν τοῦ Ὁμήρου δὲν μνημονεύονται παντελῶς· τῶν δὲ μεταγενεστέρων μόνον ὁ Σέρβιος (⁴) ἀναφέρει ἐν τῷ κατὰ τὴν Κύμην ἱερῷ τοῦ Ἀπολλωνος ζωγραφίαν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Δαιδαλον. Εἰς τὰς Ἰταλικὰς πόλεις, τὴν Ἀρδέαν, τὸ Λανούιον καὶ τὴν Καίρην, ὁ Πλίνιος (⁵) εἶδε ζωγραφίας, ἃς λέγει ἀρχαιοτέρας τῆς Ρώμης, εἰ καὶ μεταγενεστέρας τῆς ἐποχῆς περὶ ᾧ πραγματευόμεθα, καὶ ἐφ' ᾧ πρεσβεύει ὁ ἔδιος ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἰσέτι ἡ ζωγραφία. Ὁπωσδήποτε δῆμοις φαίνεται ὅτι αἱ εἰκόνες ἐκεῖναι ἦσαν καὶ νεώτεραι ἀφ' ὅτι τὰς ἐκλαμβάνει (⁶).

(¹) Πρεσβ. ὑπ. Χριστ. σ. 59 Dechain.— (²) Η, 343 c.—

(³) Η, 346, c.— (⁴) Ad Aen.— (⁵) 35, 6.— (⁶) Lefronne, Peint. mur. 30.

